

دارشته‌ناسیی بهیتی مه‌م و زین و به‌راوردکردنی هیمانه گرنه‌گه‌کانی له‌گه‌ل چیرۆکی ئەفسووناوی کوردیدا

مه‌زه‌هر ئیبراهیمی^۱

ماستیری زمان و ویژه‌ی کوردی، زانستگه‌ی ئارتوکلوی می‌ردین

خه‌یرولا ئاجار^۲

پروفسۆری یاریده‌ده‌ری زمان و ویژه‌ی کوردی، زانستگه‌ی ئارتوکلوی می‌ردین

تاریخ دریافت: ۱۷ مهر ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۱ بهمن ۱۳۹۷؛ صص ۱۸۷-۲۱۵

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، مشخص نمودن ساختار بیت مم و زین و سپس مقایسه‌ی عناصر آن با قصه‌های جادویی کردی است. نتیجه‌ی پژوهش نشان می‌دهد چهارچوب نظری ولادیمیر پراپ تا حد زیادی با بیت مذکور مطابقت می‌کند، اما سه عنصر متفاوت «رئا»، «دعا» و «پیمان» نیز دیده می‌شود که با توجه به اهمیت‌شان در پیشبرد روایت می‌توان آنها را «خویشکاری» به‌شمار آورد. از مجموع سی و یک خویشکاری مورد نظر پراپ، بیست و سه مورد در این روایت دیده می‌شود. مم و زین از دو حرکت تشکیل شده است و شخصیت‌های اصلی حرکت اول عبارتند از: مم، پهلوان؛ زین، شاهزاده خانم؛ بکر و میرزین‌الدین، شیر؛ و بنگینه، قره‌تاژدین و خاتون استی یاریگر. در حرکت دوم، بنگینه پهلوان است و در پایان به پادشاهی می‌رسد. مقایسه‌ی بیت مم و زین و قصه‌های جادویی کردی نشان می‌دهد که با وجود تفاوت نوع، از نظر ساختار و عناصر زبیرساختی اشتراکات زیادی میان آنها وجود دارد. اما تفاوت‌هایی نیز دیده می‌شود که مهمترین‌شان شکست پهلوان اصلی است. همچنین، محتوا، موتیف‌ها و عناصر روساختی این آثار مقایسه شد و عناصر مشترک و متفاوت‌شان مشخص گردید. بررسی این مورد نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود چند نکته‌ی مشترک، تفاوت‌های چشمگیری وجود دارد، برای مثال، در بخش مرکزی و اصلی روایت، برخلاف بخش‌های ابتدایی و پایانی، که بسیار شبیه قصه‌های جادویی هستند، با نوعی سرگذشت واقعی روبه‌رو می‌شویم؛ طوری که می‌توان گفت بیت مم و زین واقعیتی از جامعه کردستان است که آن را افسانه و رویدادهای افسانه‌ای فراگرفته است.

واژگان کلیدی: ادبیات شفاهی کردی، بیت مم و زین، قصه‌های جادویی، ریخت‌شناسی، ولادیمیر پراپ

کورتە

ئامانجی وتاری به‌رده‌ست، دیاری کردنی پیکهاته‌ی بهیتی مه‌م و زین و پاشان به‌راوردکردنی هیمانه ژیرخانی و سه‌رخانییه‌کانیه‌تی له‌گه‌ل چیرۆکی ئەفسووناوی کوردیدا. ئەنجامی دارشته‌ناسیی مه‌م و زین نیشان دەدات پێروه‌ه‌که‌ی فلادیمیر پراپ له زۆر لایه‌نه‌وه له‌گه‌لێدا ته‌بایه. سێ هیمانی جیاوازی «شینگی‌ری»، «دوعا» و «به‌لینی» ژێ ده‌بینرین، که به‌سەرنجدان به‌گرنگییان له‌پیشقه‌چوونی گیرانه‌وه‌که‌دا، ده‌کرپت به «ئەرك» هه‌ژمار بکری. له‌سی و یه‌ک ئەرکی ده‌ست‌نیشان‌کراوی پراپ، بیست و سێ نمونه‌یان له‌مه‌م و زین‌دا هه‌ن. ئەم به‌رهمه‌ له‌دوو بزاف پیکدیت و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی بزافی یه‌که‌م بریتین له‌مه‌م، پالەوانی سه‌ره‌کی؛ زین، که‌چه‌میر؛ به‌کر و میرزیندین، تاوانکار و به‌نگینه، قه‌ره‌تاژدین و خاتووئه‌ستی، یارمه‌تیده‌ر. له‌بزافی دووه‌مدا، به‌نگینه پالەوانه‌ و له‌کو‌تاییدا ده‌بیته‌ پادشا. به‌راوردی به‌یتی به‌رباس و چیرۆکی ئەفسووناوی کوردی روونی ده‌کاته‌وه، سه‌ره‌رای جیاوازی چه‌شن، له‌باری پیکهاته‌ و هیمانه ژیرخانییه‌کانه‌وه‌هاوبه‌شیی زۆر له‌نیوانیاندا هه‌یه. به‌لام هه‌ندیک جیاوازی‌ش ده‌بینرین که‌گرنگترینیان سه‌ره‌که‌وتنی سه‌ره‌هه‌نگ یان پالەوانی سه‌ره‌کییه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی ئەم لایه‌نه‌ نیشان دەدات، سه‌ره‌رای هه‌بوونی چه‌ند خالی هه‌قپار، له‌م رووه‌وه‌ جیاوازی به‌رچاو له‌گۆرپدایه. بۆ نمونه، له‌به‌شی ناوه‌ندی و سه‌ره‌کی گیرانه‌وه‌که‌دا، به‌پێچه‌وانه‌ی به‌شی ده‌ستپیک و کو‌تایی که‌ زۆر له‌چیرۆکی ئەفسووناوی نزیکن، به‌ره‌رووی جو‌ریک سه‌ربورده‌ی راسته‌قینه‌ ده‌بینه‌وه؛ به‌چه‌شینیک که‌ ده‌توانین بلین به‌یتی مه‌م و زین راستیه‌کی کۆمه‌لگای کوردستانه‌ که‌ به‌ئه‌فسانه‌ و رووداوی ئەفسووناوی ده‌وره‌ دراوه.

وه‌شه سه‌ره‌کییه‌کان: ئەده‌بی زا‌ره‌کیی کوردی، به‌یتی مه‌م و زین، چیرۆکی ئەفسووناوی، دارشته‌ناسی، فلادیمیر پراپ

^۱ نویسنده مسؤول (mazharebrahimi@gmail.com)

^۲ hayrullahacar@hotmail.com

۱- پیشه‌کی

«بهیت»، وه ک ژانری هه‌ره گرنگ و تایبه‌تی ئه‌ده‌بی زاره‌کیی کوردی، ئه‌ستوونی به‌رزنی کۆشکی وێژهی زاره‌کی و سه‌لمینه‌ری ده‌وله‌مه‌ندیی ئه‌م ئه‌ده‌به‌یه. به‌یته‌کان، له‌ باری ناوه‌رۆکه‌وه، زۆرت‌ر، به‌سه‌ره‌اتی دلداری، چه‌ماسی، میژوویی، ئایینی و عیرفانی ده‌گێرنه‌وه و «له‌باره‌ی فۆرمی به‌یتدا گوتوویانه‌ به‌یت له‌ دوو به‌شی «ته‌خت» و «به‌ند» پیکدی. به‌شی ته‌خت بریتیه‌ له‌ به‌شی په‌خشانی به‌یت [...] که به‌یتبێژ به‌ ده‌نگ و ئاواز ناخوینیته‌وه و به‌ قسه‌ ده‌یگێرته‌وه. به‌شی به‌ندی‌ش، به‌شه‌ شیعرییه‌که‌ی به‌یته» (مه‌حمودزاده، ۲۰۰۲: ۱۹). له‌ راستیدا، «چوارچیوه‌ی گشتیی به‌یت به‌ دار و په‌ردووی سی ژانری تری چیرۆک و دراما و شاعر، پیکهاتوه» (۳۱). نموونه‌یه‌ک له‌ به‌یته‌ به‌ناوبانگ و بالکیشه‌کان، که‌ شایه‌نی ئه‌وه‌یه‌ به‌ سه‌رگۆلی ئه‌ده‌بی زاره‌کیی ئه‌م گه‌له‌ ناودێر بکریت، مه‌م و زینه. سه‌ربورده‌ی دلداریی دوو که‌سایه‌تی سه‌ره‌کیی ئه‌م گێرانه‌وه‌یه، واته‌ کاکه‌ مه‌م و خاتوو زینه، له‌ ئه‌ده‌بی ده‌قکی و نفیسی کوردیدا به‌ به‌ربلاوی ده‌نگ و په‌نگی داوه‌ته‌وه؛ به‌ چه‌شنیک که‌ ده‌توانین ب‌لین گێرانه‌وه‌ی ئه‌م به‌سه‌ره‌اته‌ تراژیکه‌ دلداری و تا راده‌ییک پالهلوانی و چه‌ماسییه‌ له‌ هه‌موو ده‌قه‌رین کوردستان و به‌ زاراوه‌ی جیا‌جیا باو بووه. له‌ وێژهی کورمانجی و گۆرانی‌شدا چووه‌ته‌ خانه‌ی ئه‌ده‌بی نووسراوه‌وه. به‌یتی به‌رباس، له‌ کورمانجیدا به‌ «مه‌می ئالان» ناسراوه.

به‌یتی مه‌م و زینه بۆ یه‌که‌م جار له‌ لایه‌ن لیکۆله‌ری ئه‌لمانی، ئۆسکار مان-ه‌وه و به‌ گۆپه‌ری گێرانه‌وه‌ی به‌یتبێژی لیزانی ئه‌وده‌م، په‌حمان به‌کر، تۆمار کراوه. مان سالی ۱۹۰۱ هه‌تا ۱۹۰۳ به‌ فه‌رمانی ئیمپراتۆری ئه‌لمانی بۆ لیکۆلینه‌وه له‌ سه‌ر زمانه‌ ئێرانییه‌کان سه‌ردانی ئێرانی کردووه. موکریان یه‌کیک له‌ شوینانه‌ بووه که‌ ناوبراو بۆ کاری مه‌یدانی هه‌لیبژاردووه. ئۆسکار مان له‌و ماوه‌یه‌دا هه‌فته‌ به‌یت و شه‌ش چیرۆکی کۆ کردووه‌ته‌وه و له‌ سالی ۱۹۰۵ له‌ گه‌ل وه‌رگێرانه‌ ئه‌لمانییه‌که‌یدا له‌ ژێر ناوی توحفه‌ی موزه‌فه‌رییه‌ چاپی کردووه. مامۆستا هیمن له‌ سالی ۱۹۷۵ دا ئه‌م کتیبه‌ی هیناوه‌ته‌ سه‌ر رینووسی کوردی و پیشه‌کییه‌کی په‌هێژای بۆ نووسیوه. به‌ بۆچوونی وی، مه‌م و زینه گه‌لیک کۆنه و نیشانه‌ی ئایینی زه‌رده‌شتیی تیدا به‌رچاوه. له‌ سه‌رانسه‌ری به‌یته‌که‌دا شه‌ر و په‌چووون له‌ ناقه‌ری خیر و شه‌ردا ده‌بینریت: به‌کر هیمای خودای شه‌ر و له‌ به‌رانبه‌ردا قه‌ره‌تاژدین خودای خیره و بۆ پاراستنی مه‌م و زینه فیداکاریی ده‌کات. ئه‌م به‌یته به‌ناوبانگترین چیرۆکی کوردیه‌ و تا ئیستا بۆ سه‌ر زمانه‌کانی تر له‌وانه‌ ئه‌لمانی، فه‌ره‌نسی، رووسی، ئه‌رمه‌نی، فارسی و تورکی وه‌رگێردراوه (له: مان، ۱۳۹۰: ۴۷-۴۸). شیایوی ئاماژه‌یه، ئه‌م ده‌قه بۆ یه‌که‌م جار له‌ لایه‌ن مامۆستا عوبه‌یدوڵا ئه‌بووبیانوه هیناوه‌ته‌ سه‌ر رینووسی کوردی

و له سالی ۱۹۶۰، وپرای وهرگیرانه فارسییه که ی له زانستگه ی تهوړیزدا چاپ کراوه (حجازی، ۲۰۱۲: ۱۵۰).

یه کپک له بابه ته بالکیشه کانی بهیتی مههم و زین ی په حمان به کر که هه تا نها ئاوری شیلگیرانه ی لی نه دراوه ته وه، ئه وه یه که گیرانه وه ی به رباس له لایه که وه وه کوو به سه ره اتیکه راسته قینه ده نوینیت و له لایه کی دیکه وه خاوه ن هه ندیک هیمان و مؤتیفی جادوویی و ده رئاسیبه و زور له چیرۆکه جادوویییه کان نزیکه ده بیته وه. ئیمه پیمان وایه به دیاری کردنی پیکهاته و هیمانه سه ره کیبه کانی مههم و زین ده توانین به شیوه یه کی چیتر و قوولتر به ناخی ئه و بهیته دا رۆبچین و باشتی بناسین و چاکتری بناسینین. ده ستنیشان کردنی پیکهاته ی گیرانه وه یی و هیمانه دارپژهره کانی بهیتی به رباس، ریگه ی به راورد کردنی وردبینانه و زانستیانه ی له گه ل چیرۆکه ئه فسووناویه کاندایه خوش ده کات و ره هنده جیا و هاوبه شه کانیا ن ده رده خات. به مه به ستی دیاری کردنی پیکهاته و هیمانه ژیرخانیه کانی مههم و زین، له پیړه وی مؤرفولوژیی فلادیمیر پراپ (۱۸۹۵-۱۹۷۰) که لک وه رده گرین. هه روه ها بو به راورد کردنی له گه ل چیرۆکین ئه فسووناویدا له نامه ی ماستیری دەرشته ناسیبه چیرۆکین ئه فسووناوی له زمانی کوردیدا به پی پیړه وی فلادیمیر پراپ (ئیبراهیمی، ۱۳۹۴) و هه روه ها وتاریک هه ر به م ناو نیشانه (ئیبراهیمی و پارسا، ۱۳۹۵) سوود ده بینین، که له پیکهاته ی گیرانه وه یی ئه م جوړه چیرۆکانه کو لپونه ته وه. مه به ست له چیرۆکی ئه فسووناوی، ئه و چیرۆکانه ن که له خوگری بوونه وه و رووداوی ده رئاسیبه و سه یر و سه مه رن و له پۆلینبه ندیی ئارن- تامپسون دا به کو دگه لی ۳۰۰ تا ۷۴۹ دیاری کراون (مارزولف، ۱۳۹۱: ۷۵-۱۵۲). له درپژه ی وتاره که دا سه ره تا بوچوونه که ی پراپ شوؤفه ده که ی؛ پاشان پیکهاته ی بهیتی مههم و زین به گویره ی ئه م بوچوونه دیاری ده که ی و دواپه ش، لایه نه جیا و هاوبه شه کانی بهیتی به رباس و چیرۆکی ئه فسووناوی کوردی ده خه ینه روو.

۲- پېشینه ی لیکو لپنه وه

هه ژماری نووسین و فه کو لپن سه به رت به مههم و زین ی ئه حمه دی خانی و ته نانه ت «مه می ئالان»، به به راورد له گه ل بهیتی مههم و زین، زیاتره و لیکو له ران به گویره ی بوچوونین جیا جیا ئه م ده قانه یان تاوتوی کردووه. بو نموونه، فه رهاد شاکه لی له سالی ۱۹۸۳ دا نامه ی ماستیره که ی به ناو نیشانی ناسیونالیزمی کوردی له مههم و زین ی ئه حمه دی خانیدا له زانکو ی ئوپسالا و له م چند ساله ی دواپیشدا، گوران ئالی سالم نامه ی ماستیری خو ی له ژیر ناوی ره نگدا نا فولکورری د ده ستانا مههم و زین یا ئه حمه دی خانی دا (۲۰۱۷) له زانستگه ی وان پیشکه ش کردووه. له سه ر بهیتی مه می ئالان ژی نامه یه کی ماستیر له زانستگه ی میدین به ناوی تیپولوژی له هه نگی کورد

ل چارچۆفه یا نیرینین جوزیف که مبیئل: ب میناکین رۆسته مئی زال و مه مئی ئالان (۲۰۱۸) له لایهن سامی چه لکتاش-هوه پیشکەش کراوه. ههروهها رهمزیه ئاسلان وتاری «بهراوردکاریا دهستانا «مه مئی ئالان» و مه م و زینا ئەحمەدی خانی (۲۰۱۵) و ئیبراهیم تاردوش ژێ وتاری «تایبه تیبن له ههنگین ترادیسۆنه ل ده گۆتتا کوردی ده» (۲۰۱۸) بلاو کردووه تهوه. تاردوش له وتاره کهیدا به پپی ریپازی راگلان تایبه تمه ندییه کانی سه ره له ههنگی ههشت گپرا نه وهی ده ستنیشان کردووه که یه کیان «مه مئی ئالان» ه.

له پیوه ندیی له گه ل بهیتی «مه م و زین» دا، هاوکار جه میل محمه د له سالی ۲۰۱۷ له ماستیرنامه کهیدا به ناوی بنیادی گپرا نه وه له داستانی مه م و زینی ئۆسکار مان و «مه مئی ئالان» ی عه بدوره حیم ره حمی هه کاری، په رزاوه ته سه ر جوداهی و هه قپاریی داستان و شانۆ له م به ره مه مانه دا و کات، شوپن، وه سف، دیالۆگ و مۆنۆلۆگ و زمانیانی به راورد کردووه. له ده ره وهی چالاکیی زانکۆییشدا، وه ک نمونه، هادی حه بیی نووسراوه یه کی کورتی به ناوی «ئۆستوو ره له خویندنه وهی بهیتی مه م و زین دا» (۲۰۱۰) له گۆفاری رامن دا بلاو کردووه ته وه و به ئاوردانه وه له لایه نه ئۆستوو ره یه کانی ئەم بهیته، ئاماژه ی بۆ پینچ نمونه کردووه و میناکی هاوشیوهی له ئۆستوو ره ی یۆنانیدا باس کردووه.

له هه ندی لیکۆلینه وه دا بهیتی باسکراو، وپرای چه ند به ره مه می دیکه، وه ک نمونه که لکیان لی وه رگپراوه. یه کیک له م هه ولانه، کتیبه به نرخه که ی ره هبه ر مه حموودزاده یه به ناوی پیکهاته ی بهیتی کوردی (۱۳۸۱). نووسه ر له م توپژینه وه یه دا واتای گشتیی بهیتی له به رچاو بووه؛ بۆیه، وپرای چه شنی تایبه تی بهیت، لاوک و حه یرانیشی تاوتوی کردووه (۴). مه حموودزاده شیوازه کانی بهیتناسی و ره گه زه کانی شیعر و چپروکی له بهیتدا دیاری کردووه و له بهشی سی و چواری کتیبه که ییشیدا په رزاوه ته سه ر میکانیزمی گه شه ی پیکهاته ی بهیت و پۆلین کردنی پیکهاته یی ئەم ژانره گرنگه ی ئەده بی زا ره کی. له بهشی کۆتاییشدا، به سه رنج دان به تایبه تمه ندییه گشتیه کان، حه وت پیکهاته ی جیاوازی له پانتای بهیت و باودا دیاری کردووه که بریتین له: ۱. بهیت به پیکهاته ی ته واو عه یاره وه؛ ۲. بهیتی مه یله و ته واو عه یار؛ ۳. بهیتی خوازه یی؛ ۴. بهیتی مه نزوومه یی جوړی یه که م؛ ۵. بهیتی مه نزوومه یی جوړی دووه م؛ ۶. بهیتی شیوه حه یران و ۷. لاوک. ههروهها وه ک نمونه یه کی تر، محمه د حجازی له بهشی چواره می کتیبی شوناسی ئۆلی و فه لسه فه ی نه ته وه ی کورد (۲۰۱۲)، هه ندی ویکچووی ئایینی میهر په رستی و کاکه یی (یاری) و ئیزدی له بهیتی مه م و زین دا خستوو ته روو (۱۴۹-۱۶۶). به پپی نیرینی ناوبراو «به شه کانی سه ره تایی ئەم چپروکه به ته واوی میهری و له ژپر کاربگه ری

بههیزی دینه کوردیبه کاندایه، بهلام پاش ئهوهی که مههم دهچیتته شاری جزیر گۆرانکاری و تیکه لای زۆر دهبی و وه کوو ئهوهی خانی رهسه نایه تی نهماوه» (۱۶۲).

به سهرنج دان بهو توپژینه وانهی تا ئیستا له پیوهندی له گه ل بهیتی مههم و زین دا ئه نجام دراون، شیکاری دەرشته ناسانهی ئه م بهیته به گوپرهی بۆچوونی پراپ و بهراورد کرنی له گه ل چیرۆکی ئه فسووناوی کوردیدا، کاریکی نوییه. ئه م وتاره له لاییکه وه، به که لک وه رگرتن له بۆچوونی گۆرین، هه ولی ناسین و ناساندنی زیاتری بهیتی مههم و زین ده دات و له لاییکی تره وه، له گه ل چیرۆکی ئه فسووناوی کوردیدا بهراوردی ده کات. بهرئه نجامی وتاری بهرده ست ده توانیت بیته که رستهی بهراوردی نیوان ئه م بهیته و بهرهمه ده فکی و نشیسکییه کانی تری ئه ده بی کوردی و ههروه ها ده کریت به مه بهستی بهراورد کاری له گه ل بهرهمی ئه ده بیی زمانه کانی تر که لکی لی ببینریت.

۳- چوار چیهی تیۆریک: دەرشته ناسی

دەرشته ناسی یان مۆرفۆلۆژی^۱ هه ولیکه بۆ ناسینی هیمانه بنه ماییه کانی گیرانه وه؛ هیمانگه لیک که بینای گیرانه وه یان له سه ر دامه زراوه و ده بنه هۆی پیکه اتنی پاژ و هیمانه کانی دیکه. قلا دیمیر پراپ وه ک داهینه ری ئه م تیۆرییه، پاش تاوتوی کردنی سه د چیرۆکی په ریان یان ئه فسووناوی پرووسی، توانی بچوو کترین یه که پیکهینه ره کانی ئه م جو ره چیرۆکانه دیاری بکات. به بۆچوونی ئه و، به دەرشته ناسی چیرۆکه فۆلکلورییه کان و به دیاری کردنی پیکه اتهی گشتی چیرۆکه کان، رینگای بهراورد کردنیان له گه ل یه کتر و ههروه ها له گه ل ئایین و ئوستوره کاندایه خوش ده بیت و به م چه شنه ده توانین تیشک به خه ینه سه ر هه ندی مزاری وه کوو پیوه ندی شارستانییه ته کۆنه کان و پیوه ندی نیوان چیرۆکی نه ته وه جو راو جو ره کان (۱۳۸۶: ۴۴).

پراپ به پیچه وانهی توپژه رانی پیش خۆی، به تاوتوی کردنی گه لاله و مۆتیه وه خۆی سه ر قال نه کرد و پیره ویکی نویی داهینا که به گوپرهی ئه و پیره وه، پیکه اتهی بنه ماییه چیرۆکی په ریان (ئه فسووناوی) ی دیاری کرد. میتۆدی ئامازه بۆکراو ئه م ده رفه ته به توپژه ره ده دات که ژانری ئه م چیرۆکانه تاوتوی بکات (۱۳۷۱: ۱۱۱)؛ یان به وتهی ئیگلتۆن ته نیا شیکاری ده کات و هه لسه نگینه رییه و واتای رواله تی له بهرچاو ناگریت و هه ولی جیا کردنه وهی هه ندیک له هیمانه ژیرخانیه کانی ده ق ده دات (۱۳۶۸: ۱۳۲). پراپ مۆرفۆلۆژی وه ها پیناسه ی ده کات:

¹ Morphology.

«وه سف کردنی چیرۆک له سهر بنه مای پاژه پیکهینه ره کانیان و ههروه ها وه سفی هاوسازی ئه م پاژانه له گه ل یه کتردا و له پیوه ندیی له گه ل کۆی گشتی چیرۆکه که دا» (۱۳۸۶: ۴۹).

تویژه ری ناوبرا و ئه نجامی لیکۆلینه وه که ی له سالی ۱۹۲۸ دا له دوو تۆی کتیبیکدا به ناوی *د/رشته ناسیی چیرۆکی په ربیان بلاو کرده وه*؛ به لام بایه خی راسته قینه ی کاره که ی له پاش بلاو بوونه وه ی وه رگیرانه ئینگلیسییه که ی له سالی ۱۹۸۵ دا ده رکه وت. به وته ی ئالان دوندیس، کتیبه که ی پراپ کاریگه ری زۆری له سهر فۆلکلۆرناسان، زمانناسان، کۆمه لناسان و ره خنه گرانی ئه ده بیی داناه و گیرانه وه ناسانیک وه ک لیژی شتراس، بریمۆند، گریماس، بارت و تۆدۆرۆف له تویژینه وه کانیاندا که لکیان لی وه رگرتوه (۷). فلادیمیر پراپ له تویژینه وه که یدا گه یشته ئه و ئه نجامه که هه موو چیرۆکه ئه فسووناوییه کان یه ک پیکهاته یان هه یه. ئه م پیکهاته یه له سی و یه ک ئه رک چی بووه، که له حه فت ئاقاری چالاکیدا و به هۆی حه فت که سایه تی تیپیکه وه جیبه چی ده کرین. ناوبرا و ئه نجامی تویژینه وه کانی له م چوار خاله بنه ره تییه دا کورت کردوه ته وه:

۱. ئه رکه کان، هیماننه نه گۆره کانی هه موو چیرۆکیک پیکه ده هینن؛

۲. هه ژماری ئه رکه کان سنووردان؛

۳. ئه رکه کان به شیوه بیکی ریک و پیک به دوا ی یه کتردا دین؛

۴. هه موو چیرۆکه ئه فسووناوییه کان له باری پیکهاته وه هاوچه شنن (۵۳- ۵۴).

له درێژه ی ئه م به شه دا چوار تیگه هی گرنگی پیره وی مۆرفۆلۆژیی فلادیمیر پراپ، واته بزاق، دۆخی ده ستپیک، ئه رک و ههروه ها که سایه تیگه لی ئه نجامده ری ئه و ئه رکانه شروقه ده که یین.

۳-۱- بزاق

ره نگه هه ر گیرانه وه بیکی له یه ک یان چه ند بزاق^۱ پیکبیت. پراپ، بزاق ئاوه ها پیناسه ده کات: په ره سه ندنی چیرۆک به ده ستپیکی تاوانکاری یان که مایه سییه که وه و تیپه ربوون له ئه رکه ناوئجییه کان و کۆتایی هاتن به هاوسه رگیری یان ئه رکیکی هاوشیوه (۱۳۸۶: ۱۸۳). که وا بوو بزاق په یوه ندیی به روودانی کیشه یان هه بوونی که مایه سییه که وه هه یه؛ واته، له گه ل ده ستپیکی که مایه سی یان گرفتیکی نو، بزاقیکی نویش ده ست پیده کات. پاله وانی چیرۆک (له م وتاره دا، مه به ست له «پاله وان»، ته نیا قاره مان یان سه ره له هه نگه و بو کاراکتیره جیا جیا کانی چیرۆک له وشه ی «که سایه تی» که لک وه رگیراوه) بو له ناوبردی گرفت یان قه ره بوو کردنه وه ی که مایه سی دیته مه یدان و کیشه و که مایه سییه که چاره سه ر ده کات. ئه گه ر له چیرۆکیکدا له پاش

¹ Move.

چاره سه ریبی کیشه و که مایه سیبه سه ره تاییه که، کیشه یان که مایه سیبه کی تازه سه ره ه لبدات، نیشانده ری ده ست پیکردنی بزاقیکی نوییه.

۲-۳- دۆخی ده ستپیک

دۆخی ده ستپیک، هه لگری وه سفی که سایه تیبه کانی چیرۆک و رهوشی ژبانیان و ههروهه هه ندیک زانیاریه سه باره ت به کات و شوینی رووداوه کان. پراپ له م باره وه ده لیت: «هه ر چیرۆکیک به وه سفی دۆخیکه وه ده ست پیده کات؛ بۆ نمونه ئەندامانی مالباتیک یان پالّه وانی داهاتوو ده ناسینریت. ئەم دیمه نه ئەگه رچی به ئه رک ئەژمار ناکریت، به لام هیمانیکی داریشته ناسانه ی زۆر گرنگه» (۱۳۸۶: ۶۰).

۳-۳- ئه رک و ئاقاری چالاکیی که سایه تیبه کان

ئه رک^۱ بچووکتترین هیمانی بنه مایی و کرده وه ی هه ر کام له که سایه تیبه کانی نیو چیرۆکه به گویره ی باندۆر و گرنگیبه که ی له ره وتی پیشقه چوون و پیشخستنی چیرۆکه که دا (۶۰). جیبه جی کردنی ئه رکه کان له ئەستۆی حه فت که سایه تیبه سه ره کیی چیرۆکه که بریتین له:

۱. پالّه وان (سه ره له هه نگ یان قاره مان)

۲. تاوانکار

۳. به خشنده

۴. یارمه تیده ر

۵. کچه میر یان که سی مه به ست

۶. به ریکه ر

۷. زرپالّه وان یان پالّه وانی درۆینه. (۱۶۱-۱۶۳)

چۆنیه تیبه هه لکه وتنی ئه رکه کان، «به شیوه ییکی مه نتقی و ریک و پیکه و ئەگه رچی له هه یچ ئەفسانه یه که دا هه موو ئەو ئه رکانه پیکه وه نایین، به لام له ئەفسانه کانداهه میسه به یه ک شیوه به دوا ی یه کتردا دین» (سیلدن و ویدۆسۆن، ۱۳۸۴: ۱۴۲). ئه رکه کان هیمانه سه ره کی و نه گۆره کانی چیرۆکن و ئەوه ی ده گۆردریت، شیوه و چۆنیه تیبه جیبه جی بوونی ئه رکه کانه. بۆ نمونه، له رسته کانی ژیره وه دا ئەوه ی نه گۆره و له هه ر سیکیاندا دووپات ده بیته وه، دوو ئه رکی «ناردن» و «رۆبشتن» ه و زانیاریه کانی دیکه وه کوو ناو، خزمایه تی، پیشه و ئامانج، بگۆرن و هه یچ کاریکه ریبه کیان له سه ر پیکهاته ی چیرۆکه کان نییه.

¹ Function

نمونه‌ی یه‌ک: پادشا داوا له پالەوان دە کات کچه‌که‌ی له دەستی دیو رزگار بکات؛ پالەوان دە‌که‌وێته‌ری.

نمونه‌ی دوو: باوکێک کورە‌که‌ی به شوین شتیکی سه‌یر و سه‌مه‌رده‌دا دە‌نیریت؛ کورە دە‌که‌وێته‌ری.

نمونه‌ی سی: خوشکیک برا‌که‌ی به شوین ئاگردا دە‌نیریت؛ برا‌که دە‌که‌وێته‌ری.

هێمانه‌ بگۆره‌کان، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی به ئه‌رک نایینه‌ ئه‌ژمار، ده‌وریکی گرنگیان له په‌ره‌سه‌ندنی گێرانه‌وه و لیکبه‌ستنه‌وه‌ی به‌شه سه‌ره‌کییه‌کان و هه‌روه‌ها فره‌ه‌نگی و جیاوازیی رواله‌تی و چێژی چیرۆکه‌کاندا هه‌یه. ئه‌م هێمانانه بریتین له:

۱. ناو، پیشه و زایه‌ند

۲. ئامانج و پالنه‌ر

۳. وه‌سفی کات، شوین، که‌س، شت و رووداو

۴. وت‌ووێژ

۵. سی‌پات‌بوونه‌وه.

خشته‌ی خواره‌وه سی و یه‌ک ئه‌رکه ده‌ستنیشان کراوه‌که‌ی پراپی له‌خۆ گرتوه‌وه. له‌نیو ئه‌م ئه‌رکانه‌دا، هه‌فت نمونه‌ی سه‌ره‌تاییان ری بۆ په‌ره‌سه‌ندنی چیرۆک و روودانی ئه‌رکه‌ گرنکه‌کان خۆش ده‌که‌ن. ئه‌م هه‌فت ئه‌رکه، بێجگه‌ له سه‌ره‌تای چیرۆک، له‌دریژه و کۆتایی چیرۆکیشدا ئه‌گه‌ری روودانیان هه‌یه.

خشته‌ی ژماره ۱: ئه‌رکه ده‌ستنیشان کراوه‌کانی فلادیمیر پراپ

رزن	ئه‌رک	نیشانه	شرۆڤه
۱	دوو‌رکه‌وتنه‌وه/ نه‌مان	β	ئه‌ندامیکی بنه‌ماله له مال دوور ده‌که‌وێته‌وه یان ده‌مریت
۲	هۆشدار/ فه‌رمان	γ	هۆشدار/ دان به پالەوان بۆ ئه‌نجام‌ه‌دانی کارێک، یان فه‌رمان‌پیدانی بۆ جێبه‌جێ-کردنی فه‌رمان و داخوازییه‌ک
۳	گوێ‌نه‌دانه هۆشدار/ جێبه‌جێ‌کردنی فه‌رمان	δ	پالەوان گوێ به هۆشداریه‌که نادا یان فه‌رمانه‌که جێبه‌جێ ده‌کات
۴	هه‌والگری و کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری	ε	تاوانکار هه‌ول ده‌دات سه‌باره‌ت به‌قوربانی هه‌وال کۆ بکاته‌وه
۵	پیدانی زانیاری	ζ	هه‌والی پێویست به‌تاوانکار ده‌دریت
۶	فریوکاری	η	تاوانکار هه‌ول ده‌دات قوربانی فریو‌ب‌دات
۷	فریوخواردن	θ	قوربانی فریو‌ده‌خوات

دارښته‌ناسیې بهیټی مهم وزین | ۱۹۵

۸	تاوان / که‌مایه‌سی	a/ A	تاوانکار کیشه و کاره‌ساتیک ده‌قه‌ومینې، یان که‌مایه‌سییه که له‌نارادایه، وه‌ک نه‌بوونی هاوسهر، مال و سامان، شتی سه‌پروسه‌مه‌ره و هتد
۹	داوای یارمه‌تی و به‌ړی کردن	B	ناشکرکردنی کیشه یان که‌مایه‌سییه که، داوای یارمه‌تی له پال‌هوان و به‌ړی کردنی
۱۰	نماده‌بی درپړین	C	پال‌هوان / زړپال‌هوان نماده‌بی یارمه‌تی ده‌بیټ یان ناچار به هاوکاری ده‌کریت
۱۱	که‌وته‌ړی	↑	پال‌هوان / زړپال‌هوان به نامنجی چاره‌سهرکردن ده‌که‌وته‌ړی
۱۲	دیدار له‌گه‌ل به‌خشنده / هه‌لس‌وکه‌وتی به‌خشنده	D	به‌خشنده پال‌هوان / زړپال‌هوان تاقی ده‌کاته‌وه
۱۳	هه‌لس‌وکه‌وت و کاردانه‌وهی پال‌هوان	E	پال‌هوان / زړپال‌هوان له تاقیکارییه که‌دا سهرده‌که‌ویت یان سه‌رناکه‌ویت
۱۴	پیدانی یارمه‌تیده‌ری ته‌فسووناوی	F	به‌خشنده یارمه‌تیده‌ریکی ته‌فسووناوی به پال‌هوان ده‌دات
۱۵	راگواستن	G	پال‌هوان به یاریده‌ی یارمه‌تیده‌ر بو شوینی مه‌به‌ست ده‌گوازړپته‌وه یان ریڼاکه‌ی پیشان ده‌دریت
۱۶	ململانی و به‌ره‌ره‌کانی	H	شهر و ململانی له نیوان پال‌هوان و تاوانکاردا پرووده‌دات
۱۷	سهرکه‌وتن	I	پال‌هوان سهرده‌که‌ویت
۱۸	دیاری کردن	J	پال‌هوانی راسته‌قینه له لایه‌ن که‌مه‌یره‌وه دیاری ده‌کریت
۱۹	چاره‌سهرکردنی کیشه و که‌مایه‌سی	K	پال‌هوان / یارمه‌تیده‌ر کیشه و که‌مایه‌سی سهره‌تای چیرؤکه‌که چاره‌سهر ده‌کات
۲۰	گه‌رانه‌وه	↓	پال‌هوان ده‌گه‌رپته‌وه
۲۱	راوه‌دوونان	Pr	تاوانکار وه دووی پال‌هوان ده‌که‌ویت
۲۲	رزگاری	Rs	پال‌هوان به یاریده‌ی یارمه‌تیده‌ر یان به که‌لکوه‌رگرتن له هیزی خو‌ی رزگار ده‌بیټ و هه‌ل‌دیت
۲۳	گه‌رانه‌وه به نه‌ناسراوی	O	پال‌هوان به نه‌ناسراوی بو نیشتمانی خو‌ی ده‌گه‌رپته‌وه یان ری‌ی ده‌که‌ویت‌ه ول‌اتیکی تر
۲۴	هووشه و فشه‌کردن	L	زړپال‌هوان خو‌ی وه‌ک پال‌هوانی راسته‌قینه ده‌نوینیت
۲۵	پیدانی کاری دژوار	M	که‌مه‌یر یان باوکی، داوای جیبه‌جی‌ی کردنی کاریکی دژوار له پال‌هوان / زړپال‌هوان ده‌کات
۲۶	نه‌نجام‌دانی کاری دژوار	N	پال‌هوان کاره‌که جیبه‌جی‌ی ده‌کات
۲۷	ناسینه‌وه	Q	پال‌هوان به نه‌نجام‌دانی کاریکی دژوار ده‌ناسرپته‌وه
۲۸	رسواکردن	Ex	زړپال‌هوان / تاوانکار رسوا ده‌کرین
۲۹	گورپنی پوال‌ت یان ره‌وشی ژیان	T	ره‌وش یان بیجمی پال‌هوان به هو‌ی یارمه‌تیده‌ریکی ته‌فسووناوییه‌وه ده‌گوردریت
۳۰	سزادان	U	تاوانکار سزا ده‌دریت
۳۱	پادشایه‌تی و هاوسه‌رگیری	W	پال‌هوان ده‌بیټه‌ پادشا و زه‌ماوه‌ند ده‌کات، یان خه‌ل‌اتیکی پیشکه‌ش ده‌کریت

۴- پیکهاته‌ی بهیتی مه‌م وزین

۴-۱- ده‌ستنی‌شان کردنی هیمانه ژیرخانیه‌ی کانی بهیتی مه‌م وزین
له‌م به‌ش‌ده‌دا، ئەو پستانه‌ی بهیتی مه‌م وزین که له‌خوگری ئەرکی جیاجیای که‌سایه‌تییه‌کانن،
ده‌خرینه‌ به‌رچاو. له‌دریژه‌ی باسه‌که‌ش‌دا، پیکهاته‌ی دارشته‌ناسانه‌ی به‌یته‌که‌ له‌خسته‌یه‌ک‌دا
پیشان ده‌دریت. به‌لام له‌پیش‌دا، که‌سایه‌تییه‌ چالاکه‌کانی بهیتی مه‌م وزین ده‌ناسینین که
بریتین له: مه‌م، کوری براهیم پادشای یه‌مه‌ن؛ زین، کچی میر ئاوده‌لان و خوشکی میر زیندینی
فه‌مانه‌وای جزیر؛ به‌کر، خزمه‌تکار و راویژکاری میر زیندین؛ به‌نگینه، کوری وه‌زیری براهیم
پادشا و هه‌قال و خزمه‌تکاری مه‌م؛ خاتوو ئەستی، خوشکی زین و هه‌قژینی قه‌ره‌تاژدین؛
قه‌ره‌تاژدین، راویژکارو سه‌رکرده‌ی سپای میر زیندین؛ مه‌له‌ک ریحان، کچی به‌کر و خزمه‌تکاری
زین؛ چه‌کو و عرفو، کوره‌میر و گیرۆده‌ی جوانی زین، که‌دوایی ده‌بنه‌ یارمه‌تیده‌ری مه‌م؛
هه‌روه‌ها دایکی مه‌م و دایک و باوکی به‌نگینه که‌ له‌ره‌وتی چیرۆکه‌که‌دا ده‌وریک‌ی گرنگ ده‌گپرن
به‌لام ئاماژه‌ به‌ناویان نه‌کراوه.

۴-۱-۱- دؤخی دهستیپیکی بهیتی مهه و زین

براهیم پادشای یه مهه، هیچ کوری نه بوو. ده گه ل وه زیری خوی هه لستان، رۆین بو ماله خولا؛ دوازه مه نزلان رۆین. خولا ره حمی به وان کرد؛ وه یس ئه لقه رهنی ماهیده شتی نارديه کن ئه وان، دوو سیوی پیدا نارد. نووستبوون؛ له پشت سه ری وانی دانا. ئه وانه بگه رینه وه؛ نه یه نه بیتوللا. ئه وانه بو کوری هاتوون؛ بچنه وه ماله خویان. شهوی جومعهی ده سنوئژی هه لگرن. ئه و سیوهی له تی بکه ن؛ له تیکی بوخوی بخوا، له تیکی ژنی. جیماع ده گه ل ژنی خویان بکه ن. ژنی وان زگیان پر ده بی ئینشاللا: یه کی کوریکیان ده بی. کوری براهیم پادشای ده بی نیوی کاکه مهه بی، کوری وه زیری نیوی به نگینه بی. ده بهر خویندنیان نین بخوینن. نیویان لی نان، ئاغا و نوکهر، کاکه مهه و به نگینه. (۲۰۱۱: ۱۴۳)

۴-۱-۲- رسته گه لی هه لگری ئه رک له بهیتی مهه و زین دا

لیره دا، به مه بهستی شیکاریی وردینانهی بهیتی به ریاس، ئه و رسته و کورسته و پارده قانهی هه لگری ئه رک یان هیمانه ژیرخانیه کانن و له چی کردنی پیکهاتهی گپرانه وه که دا دهوری گرنگ ده گپرن، له ده قی به یته که ده رهینراون (۲۰۱۱: ۱۴۳-۲۲۲) و به ژماره دیاری کراون. ئه م ئه رکانه، له راستیدا، داره را و دارشتهی سه ره کیی به یته که پیکده هینن.

۱. «ئه و جار هیئانیان بردیاننه مه دره سه ی له خزمهت ماموستا دانیشنن. حه و سالان ده ژیرخانیدا بوون. رۆژ و شهویان لی قه دهغه کردن.» ۲. «رۆژیکی سه ر و پیمان لینابوو. نه هاریان بو وان هیئا. مهه و به نگینه نانیا خوار، ئیسکی سه ر و پیمان گه پیمان پیده دا؛ ئاویتیا و په نجه ره ی که وت. شووشه ی شکان؛ چوو ده ری.» ۳. «ده لی: ماموستا، ئه گه ر دنیا وا خو شه، بو له مهت قه دهغه کردوو؟» ۴. «ده لی: رۆله ینه، خه تای من نییه. حوکمی براهیم پادشایه.» ۵-۶. «کاکه مهه گوتی: ده چمه ده ری.» ماموستا گوتی: رۆله، مهه، سه بریکی بگه؛ زه حمه تی من به خورایی مه ده. [باوکی گوتی]: سه بریکم لی بگه هه تا حه وت مانگی دی؛ هه تا وه کو کۆشک و ته لارت بو دروس ده که م. دایکی گوتی: رۆله، ده بی به قسه ی بکه ی. کاکه مهه دانیشته هه تا حه وت مانگان.» ۷. «براهیم پادشا خانووبه ره ی بو دروس کرد. خشتیکی ئاوه زیر، خشتیکی زیو، جا نارديه کن کوری خوی: رۆله، ته داره کم بو گرتووی. رۆله، رۆژی جومعهی ده بی وارد بی به کۆشک و باله خانه ی خۆت. رۆژی جومعهی وه ده رکه وت. چوو خانووبه ره که ی.» ۸. «خاله ق، هه ر ئه تووی له سه ر هه مووانه/ دینه رووی زه میننی سی په ری ده ته رلانه/ له سه ر کۆشکی کاکه مهه، کوری براهیم پادشای یه مه نه ی ده یاندا سه یرانه/ خوشکی چکۆله گوتی به خوشکانه: / ئه مه با یایه زینی هه لگرن بیبه ینه

یهمه‌نی گه‌وره و گرانه/ بزانی‌ن کاکه مه‌م زه‌ریفه یان یایه زین زیده جوانه. هه‌لیانگرت هه‌تا ده‌هاتنه شاری یهمه‌نی، له بورجی به‌له‌ک ده‌بوونه‌وه میوانه/ ده‌کونی په‌نجه‌راندا ده‌چوونه ژووری یایه زینیان و پیرای میر مه‌می درێژ ده‌کرد شان به‌شانه.» ۹-۱۰. «یایه زین ده‌لی: لاوه، لاومه‌تی جندییه/ به‌شقی ئەو خولای له ژووری سه‌رییه/ ئە‌گه‌ر ئە‌توو پیم نه‌لیی بابت کییه، بو‌خۆت نیوت چییه؟ / کاکه مه‌م ده‌لی: / خاتوونی کیلگه‌ردنی/ ئە‌من بو‌خۆم میر مه‌م، تا‌قه‌کوره‌ی براهیم پادشای یهمه‌نی/ کاکه مه‌م ده‌لی: خاتوونی چاو به‌نگییه/ به‌شقی ئە‌و خولایه‌ی له ژووری سه‌رییه/ ئە‌گه‌ر ئە‌توو پیم نه‌لیی بابت کییه، بو‌خۆت نیوت چییه/ یایه زین ده‌لی: میر مه‌م، گیان گیان/ ئە‌من یایه زینیک بووم به‌زولفانه/ خوشکی میر زیندینم، کچی میر ئاوده‌لانه.» ۱۱. «ده‌سه‌ره و ئە‌نگوستیله‌یان پیک‌ده‌گۆریه‌وه به‌نیشانه.» ۱۲. «یایه زین، عومره‌که‌م، هه‌رچه‌ند ماینه‌ی خولا دروستی کردوو، جووله‌که‌یه، فه‌ره‌نگه، داسنییه، ئورووسه، دیانه/ هه‌لالی دنیا‌یه لیم هه‌رام بی له توو زیاتر هه‌موو وه‌کو دایک و خوشکانه/ یایه زین ده‌لی: له خۆم مل به‌کوین و بی‌سه‌لایه/ هه‌رچه‌ندی نیرینه‌ی خولاه‌ندی عالمی دروستی کردوون له دنیا‌یه/ هه‌رچه‌ندی جووه، هه‌رمه‌نییه، له توو زیاتر هه‌لالی دنیا‌یه لی هه‌رام بی، هه‌مووم له کن وه‌ک باب و برای خۆم وایه.» ۱۳. «یایه زینیان توند توند به‌ده‌ستان ده‌پپچاوه/ له سه‌ر بالی خو‌یان داده‌ناوه/ هه‌تا هه‌لیانگرت، بردیان له هه‌وت ته‌به‌قه‌ی ئاسمانی راوه‌ستاوه؛ وچانیان نه‌دا هه‌تا بردیان له شار جزیری له جی و مه‌کانی خو‌یان داناوه.» ۱۴. «ئه‌گه‌ر سه‌حه‌ینی کاکه مه‌م له خه‌وی هه‌لستاوه/ بانگ دیلی: ئە‌و به‌نگینه‌ی به‌له‌ک‌چاوه/ ئە‌و یایه زینه‌ی له کن ئە‌من بوو بو‌چ دیار نییه له کن ئە‌من نه‌ماوه؟» ۱۵. [مه‌م ده‌لی: «بابه‌ گیان، ئە‌لعان و بیلفه‌رس ده‌بی ژنم بو‌بخوازی.» ۱۶-۱۷. «رۆله، ده‌چم له بو‌ت ده‌خو‌ازم کچی پادشای میسرئ/ ده‌چم له بو‌ت ده‌خو‌ازم کچی پادشای هیندییان/ ده‌چم له بو‌ت دینم کچی پادشای له رۆژه‌لاتئ/ ده‌لی: بابه‌ گیان، نه‌ میسر ده‌وی نه‌شامه/ دلی من وای له یایه زینی گرتوو هه‌قامه/ له پاش یایه زینی هه‌لالی دنیا‌یه له من هه‌رامه.» ۱۸. «براهیم پادشا گوتی: جزیر ده‌مولکی خولایدا نییه. وه‌زیر [ی پیشوو] هه‌موو ری‌وشوینی جزیری [به‌مه‌م] گوت.» ۱۹-۲۰. [وه‌زیر] «گوتی: قوربان، ئە‌من نه‌مزانی، ئە‌وه خه‌ونی پیوه دیوه. ده‌سه‌ر کاکه مه‌می بکه‌ بچیتته‌ راوی. یه‌مه‌ن چل ده‌روازه‌ی هه‌یه. چل محه‌له‌یه. هه‌ر محه‌له‌ی چل کچ و ژنی جوانی لی هه‌لبژیره؛ بینه‌ داوه‌تی بو‌بگه‌ر. ئە‌گه‌ر به‌خیر له راوی هاته‌وه، ئە‌وی شه‌وی له خه‌ویی دیوه له‌و ژنانه و له‌و کچانه یه‌کیان وه‌وی ده‌چی. کاکه مه‌م که‌یفی ده‌یگرئ. [مه‌م] گه‌ییه‌ داوه‌تی سه‌ری له سه‌ر قه‌لپووزی زینی دانا، ته‌ماشای که‌سی نه‌کرد، چوو هه‌رکی دیوانی خو‌ی؛ له‌وی دابه‌زی.» ۲۱. [وه‌زیر] «گوتی: قوربان، کاریکی

گران نیبه؛ له شکرکی بو دروس بکه، دوازده ههزار کهس بی؛ دوازده مه نزل پروا، ههر مه نزل ههزار کهس لی بگه پتهوه؛ جا به تهنی ده مینی؛ دیته وه ئیره. ۲۲. «کاکه مههم ده سه ر بابی کرد گوتی: مه ر خهس بفرمووی ده روم.»

***

۲۳. [خاتوون ئهستی] «گوتی: خوشکی، بو وا زهرد و زه عیف بووی؟» ۲۴. [زین] «گوتی: خوشکی، هانئ ئهوانه. ده سترئ و ئهنگوستیلهی [مه می] له پیش خاتوون ئهستی دانا.» ۲۵. [مه له ک ریحان، کچی به کر، به پیوه ندیبه کهی زانی.] «گوتی: ئه من چی دی قه ره واشی ناکه م. یایه زین ئه توو ده چیه شه و گه ردیبه، ئه من نابهی.» ۲۶. [زین] «گوتی: جا بو زیز ده بی؟ ئه گه ر هاتن قه رارمان بی: ئاغا بو من نو که ر بو توو.»

***

۲۷. [مههم و بهنگینه و له شکر برهیم پادشا] «ئالایان هه لگرت پشتی خو یان ده یه مه نئ کرد، پرویان کرد ده شاری و پیرانه جزیرئ.» ۲۸. «سبحهینی که له خهوی هه لستان، ههچ کهس نه ماوه.» [پشتی چه ند رۆژان و له ههر مه نزل کدا فه رمانده بییک و ههزار سه ر باز جیان ده هیلن، ههتا ته نیا مههم و بهنگین ده مینه وه. به لام مههم بریار ده دا پروات. بهنگینهش له گه لی ده پروات.] ۲۹. «وه ده ر ده که وتن رپی شاری جزیریان ده کرد پرسپاره/ ئینجا ده رۆینه خواری، هاواریان ده کرد: یا جه باره/ ئهوی رۆژی ده رۆیین ئه و جووته سواره کهی غه ریب، حاشایان ده کرد له دنیا به: خو لایه، له دووی مه خسوود و مرادان ده چین کین دی ده هانایه/ ههچ کهسی دیکه مان نیبه به غه رزه خو لا و غه وسی به غدا به.» ۳۰-۳۱. «ئهوی شهوی ئه وان ده نوستن، ده هیمدادیان ده هات غه وس ئه لئه عزم له به غدا به / ئه گه ر ئهوی شهوی سبحهینی وه خه بهر هاتن، پیاویکی ریش سفیدیان له کن بوو له بو سه فای دنیا به/ لیان پرسه: بو کوئی ده چی، له کوئی دی، به له دیت هه به به شاری جزیرئ، له کوئی رهنگایه؟ پیاوی ردین سپی ده لی: ئهنگو میوانن، به خیر بین، سه ر چاوه کانم/ به خو لای بوخوم به له دم، به شاری جزیرئ ده زانم.» ۳۲. «سبحهینی وه ده ر که وتن ئه و جووته سواره/ وه یس ئه لقه ره نی ماهیده شتی ده یکردن قوتاره/ بو شاری جزیرئ ده چوونه خواره/ ههتا ده گهینه جووتیری یایه زینی لهوی ده بوون میوانه.» ۳۳-۳۴. «ئینجا ئه و سواره بانگ دیلن: ئه ی جووتیر، ئه وه جووتی کوئی ده؟/ جووتیر ده لی: ئه ی جووته سوار، ئه وه جووتی شاری جزیریه/ ئه وه پیاوی یایه زینی به ده هاتن و ده گه یشتنه وه سه ر چومه کهی کاوله جزیرئ/ ته ماشا ده کهن هه موو گازر کاره را وه ستاوه. / کاکه مههم ده لی: ئه ی گازر کارئ، گازری ده کهی به ده ستانه/ ئه مه غه ربین له وانئ بیگانه/ به قسه ی توو له یه مه نی را هاتینه جزیرئ بو تانه/ مه له ک ریحان

ده‌لئی: ئەهی جووته سواره‌که‌ی دوورمه‌کانه/ هەر له‌وی‌را به‌خیرین؛ پینا‌وو سه‌رچاوی من هه‌تا ئیره‌کانه/ ئەو یایه‌زینی ئەنگۆی هیناوه، چل قه‌ره‌واشی وه‌کو من ئەوا له‌بەر ده‌ستانه. «۳۵. «کاکه‌مهم بانگ دی‌لئی: خاتوونئی، خاتوونئی گیانه/ کئی سه‌خی و لۆتییه، ئەمه‌بچین لئی ببین میوانه؟» ۳۶. «مه‌له‌ک ریحان ده‌لئی: لاهه‌ئه‌گەر بۆ مه‌خسوود و مرادان هاتوون، بچۆ مه‌نزلئی کا به‌کری/ ئەگەر بۆ نان په‌یدا‌کردن هاتووی، بچۆ ماله‌میر زیندینی/ ئەگەر بۆ پیاوه‌تی هاتووی، بچۆ ماله‌قه‌ره‌تاژدینی. «۳۷. «کاکه‌مهم ده‌لئی: ئەمن بۆ مه‌خسوود و مرادان هاتووم، چاک وه‌یه‌بچمه‌ماله‌کا به‌کری/ له‌هیچ کوئی رانه‌وه‌ستان هه‌تا گه‌ینه‌ده‌رکی کا به‌کری/ هیچ که‌سیک نییه‌له‌ده‌رکی کا به‌کری/ ئەگەر بی‌جله‌وی ئەو جووته‌سواره‌ی بگری/ کاکه‌مهم ده‌لئی: مه‌سله‌حه‌ت ئەوه‌یه‌بچینه‌ماله‌قاره‌تاژدینی. «۳۸. «به‌کر ئاغا ده‌لئی: به‌حه‌قی ئەوه‌ی ساحب سه‌فایه/ ئەوی ئەوانه‌بۆی هاتوون له‌رووی دنیا‌یه/ نایه‌لم هیچ مه‌خسوود و مرادیان حاسل بی؛ به‌حه‌قی ئەو خولایه» ۳۹. «میر زیندین نارديه‌کن قه‌ره‌تاژدینی: بۆچی نایه‌ته‌دیوانئی؟» ۴۰. «قه‌ره‌تاژدین ده‌لئی: چهند سالان بوو براهه‌کم بوو رۆبیبوو، به‌سایه‌ی نیو چاوانی وی هاتۆته‌وه؛ نیوی وی کاکه‌مهمه، جا له‌بەر ئەوه‌ی به‌خزمه‌ت ناگه‌م.» [به‌میر زیندین نالیت مهم کتیه‌و له‌کوپوه‌هاتووه. ۴۱. [میر] «گوتی: به‌کر ئاغا، وه‌ره‌ته‌گبیری بکه‌ین؛ کاکه‌مهم هیند نه‌جیمه، هه‌رچه‌ن ده‌که‌م، شاری جزیری قابیلی نییه‌بیده‌می. هیچی دی شک نابه‌م، مه‌گەر یایه‌زینی به‌کۆشک و تالاره‌وه‌بده‌می. گوتی: قوربان، ئاغای من، ئەوشۆی مه‌ده‌ه. بچۆ مائی، پرسیکی بکه، به‌یایه‌زینیش بلئی.» ۴۲. [میر قبوولی کرد. ۴۳. [به‌کر] «چوو له‌وو کووچه‌ی له‌ماله‌قه‌ره‌تاژدینی‌را ده‌هات بۆ ماله‌میر زیندینی. به‌کر زیری ده‌باغه‌لی خۆی نا؛ هه‌ر ژنیک‌کی حیز بوو، قه‌حبه‌بوو، دراوی دایه. به‌وانی گوت: ئەگەر سبچه‌ینی خه‌به‌رم دانئی، هه‌ر که‌س له‌ماله‌خۆی بیته‌ده‌ری/ قورئی به‌سه‌ری خۆی کا، یه‌خه‌ی بیچری/ بگیری بلئی: هه‌ی رۆ! یایه‌زین گول بوو، ده‌ریان-کرد له‌شاری جزیری.» ۴۴. «سبچه‌ینی ژنه‌کان هاتنه‌سه‌ری کووچه‌ی/ ده‌ستیان به‌گریانی کرد. کاکه‌مهم له‌ولای هات، گوتی: ئەوه‌چییه‌! ژنه‌کان ده‌لین: ئەورۆ سۆ رۆژه‌یایه‌زین گول بووه؛ که‌ر و تیریان داوه‌تی. ده‌ریان کردووه‌له‌شاری.» ۴۵. «میر فه‌رمووی: قه‌ره‌تاژدین، ئەوه‌یایه‌زینم به‌جی و مه‌کان و تالاره‌وه‌پیشکیشی کاکه‌مهمی کرد. کاکه‌مهم گوتی: میر، ئەوه‌قبوولم کرد؛ دامه‌وه‌به‌توو.» ۴۶. «میر فه‌رمووی: قه‌ره‌تاژدین، دانیشه‌وه؛ ئەوه‌کاکه‌مهم یایه‌زینی قبوول نه‌کرد له‌من؛ ئەمن شتیکی له‌وی ده‌خوام، کاکه‌مهم به‌منی بدا. گوتی: ئەتوو ئەو نۆکه‌ره‌ی خۆت به‌من بده، ئەگه‌به‌نگینه‌یه. گوتی: قوربان، پیشکیشت بی.» ۴۷. «به‌کر وا چوووه‌کن یایه‌زینی: چ بکه‌م، براهی توو شیت و ناته‌واوه/ حیزباییکی خویری هاتووه

کەس بە مەنزلی نازانی / ئەوشەو کاکێ توو سێ جاری ئەتوو پیشکیش کرد، قبوولی نە کرد
 لە دیوانی. « ۴۸. [زین دەلی:] «سبەحەینی دەبی ئەو کاکە مەمە بیینم، بزانی ئەگەر ئەمە
 نە دەویست بۆچ پادشایەتی یە مەنی بە جی دەیهشت، رپی دوازده مانگ و بیست و چوار
 رۆژان دەهاته جزیری ویرانی. یایە زین گوتی: بۆچی مەجمیعە ی ئەو قاپان هەموو رۆژی
 ناشۆن؛ بە پیسی دەچنە دیوانی؟ هەلیگرن دەبە مە حەوزی ماله کاکم؛ ئەم دەیانشۆم.»
 ۴۹. «عرفو هەلستا دەگەل چە کۆی، قەرەتاژدینی، لە سەر بانی چوونە خوار؛ ئەسپی
 خویان هینا دەری؛ سویندیان خوار بە قورعانی: ئەگەر یایە زین قسە ی دەگەل کاکە مەمی
 یە ک بی، هەرچی لە کووچان، لە سوراقان قسکی بکا، فزوولی بکا، سەری دەبرین.» [مەم
 و زین یە کتر دەبینن و راستییە کە یان بۆ دەردە کە ویت و پیلانی بە ک خویا دەبیت.] ۵۰. «کی
 بوو لە یایە زینی بە لک چاوه / دەستی دەدا جامی ئاوی، بازنە ی لە دەستی خوی دەرهینا،
 ئەنگوستیلە ی لە قامکی خوی راکیشاوه / گوارە ی لە گوپی خوی دەرهینا، دەرزیی لە بەرۆکی
 هەلکیشاوه، دە جامی ئاوی ناوه / جامی لە سەری چاوه ی کانیه هەلدینجا، بە دەس کاکە
 مەمی داوه.» ۵۱-۵۲. [میر زیندین مەم بانگهێشتی کۆشکی میری دە کات] «میر دەلی:
 کاکە مەم نە کەین گوفتاری / بلا تەختە نەردینی بینین رۆبیشین لە قوماری. / رۆدە نیشتن
 دووبە دوو میر مەمی نەوجوانه / بۆ وەعدە ی پینچ سەعاتی لیکیان دەدا شان بە شانە / کاکە مەم
 زوری لە میری بردهوه، کردی سەری ویرانه.» ۵۳-۵۴. «گوتی: بلا جییان بگۆرینەوه. گوتی:
 بەلی قوربان. بە ک تەگبیری کردبوو جییان بگۆرینەوه. کاکە مەمیان لەوی هەلستان، چوو
 جیی میری. دیسان قوماریان کرد. میر باشاری کاکە مەمی نە کرد.» ۵۵-۵۶. «بە ک بە دزی
 بە میری گوت: بلا یایە زین بی، قاوه ی بگیری. گوتی: بەندیکی بانگی کاکە مەمی کە. میر
 دەلی: کاکە مەم، بەو خولایە ی کەم بی نسرینە / پادشایە کی بی شەریکە، هیچ شەریکی لە
 بۆ نینە / لە کن ئەم وایە ئەوەتی لە دایک و بابی خۆت بووی هیچ دۆستی بە دلت نینە. /
 میر مەم دەلی: میر دەغیلت بم، ئەم دەبژیرم شوکرانی / دۆستی من یە کیکە وە ک
 عۆریە کانی لە ئاسمانی / میر دەلی: یاری تووم گووی قوتن وە ک گووی دە مشکان / ئای دۆستی
 توو سەری هەلنایە لە بەر ئەسپی و رشکان. / میر مەم دەلی: میران، بە قوربانت بم، لیم مەگرە
 بە هانی / دۆستی من یە کیکە وە ک عۆریە کانی لە ئاسمانی / دۆستی من ئەوە یە، بوو بە
 ساقی قاوه ی دەگیری لە دیوانی.» [بەم جۆرە بە پیی پیلانی بە ک، مەم پتوهندیی نیوان خوی
 و زین ئاشکرا دە کات.] ۵۷. «قەرەتاژدین بە میری گوت: ئەتوو ئەو قەحبه هیناوتە کردووتە تە
 ساقی لە دیوانی؟ پیلی کاکە مەمی گرت، بردیەوه بۆ مالی.»

۵۸. «یا به زین قاقه زیکى بو کاکه مه م نووسی: وه ره ته مه نایه بکهین له خولای، کاکى من ئاشقه راهه، هه لکاته شه مالى، لى دا له گوپال بارانى. ئینجا ته مه نایان ده کرد له خولا، حه دى مالنووستان هه لیده کرده شه مالى، لى ده دا له گوپال بارانى.» ۵۹-۶۰. [مه م به پى راوی زین خوی ده دا له نه خوشی و به به نگینه ده لیت:] «ئه گهر ده چیه کن میر زیندینى بلئ: میر مه م دهردى گرانه، گه لیک نه خوشه. ئه گهر به نگین وه دهرده کهوت، ئه وه خه به ره ی بو ئاغای خوی ده برده وه له دیوانى ده لئ: میر مه م نه خوشه، کهس به ده وا و دهردى نازانى.» [میر زور پیداکرى ده کات، به لام به یارمه تى به نگینه و خاتوو ئه ستى میر رازى ده بیت و وازى لئ ده هینیت.] ۶۱. «کاکه مه م هه تا چىشتانى دانىشت، له پاشان سه برسه بر روپی بو دیوانى میرى/ یا به زین ده هات، له کاکه مه مى ده کرد سه لام و سه لاهه/ ده ستیان ده ستوى یه ک ده کرد، ده میان به دمى یه که وه ناوه.» ۶۲-۶۳. «به کر ئاغای لئ بوو کاکه مه م هاته دیوانى/ قاسیدى له سه ر داده نا له بو کیشک کیشانى/ کیشکى چاکیان لئ کیشاهه/ هه ردووک خه ویان لئ ده کهوت، ئه وه جووته لاهه/ میر راوى ده کرد هه تا روژ وه رگه راهه. قهره تاژدین گوتى: ئه من ده زانم کاکه مه م ده گه ل یا به زینى ده دیوانى خه وى لئ که وتوووه. به نگینه، وه ره، ئه توو هه لئ؛ مه م و زین یان له خه وى هه لستینه. به نگین ده لئ: کاکه مه م له وه خه وى هه لسته. کاکه مه م گوتى: به نگینه، ته ماشا که، بزانه دووره یا نیزیکه. به نگینه چوو ه سه ربانى؛ که مى ما بوو بگاته قه راخى شارى. ته ماشای کرد مه م و زین دیسان خه ویان لئ که وتبووه. میر گوتى: بلا بچین سه ریکى کاکه مه مى بدهین. به کر ده بزانی ده گه ل یا به زینى ده وه تاغیدان. به کر گوتى: قوربان، دابه زه. پیاوى ده نیرم بزانی کاکه مه م چلونه. میر ئه گهر هاته وه، چوو ه دیوانى. کاکه مه م چارى نه بوو، یا به زینى ده بن که ولئ نا؛ پالى وه کولینچکى وه تاغى دا. یا به زین ده گوئى که ولیدا که زى خوی به قهره تاژدینى نیشان دا. قهره تاژدین ئه گهر وای زانى، نوکه رى بانگ کرد، گوتى: برۆ، حه وت دهر کم هه یه؛ پوووشى تئ نئ، ئاوهرى بده، بلا ماله من بسووتئ. میر وه دهر کهوت به یه قینى/ پرووى کرده ماله قهره تاژدینى.» ۶۴. [مه م] «ده یگوت: یا به زین، ده ست ده ستوى که م، دوو ماچان له کولمان بکه م ته واوه. ئه گهر ده مى ره کولمه ی یا به زینى کهوت،/ ده ستره ی ده ستانى به ربوووه؛ ئه وى له وئى کهوت/ به کر هه را ده کا، رانامینى/ ده ستره ی یا به زینى پر ده داتئ ده یرفینى. میر گوتى: وه رن، باربووى ماله قهره تاژدینى بکهین. به کر ئاغا گوتى: قوربان که سیک ماله خوی به ده ستى خوی بسووتینى، ئه من ماله خوم بوچى بده مى؟» [ئینجا راستی رووداوه که ی بو ده گیریته وه] ۶۵. «میر گوتى: به کر ئاغا، ئه توو راست ده که ی.» «مه سله حه ت چیه؟» ۶۶. به کر گوتى: قوربان، ولاتیکمان هه یه قه د خه رجمان ناداتئ، [قهره تاژدین بنیرین بو ئه وئى]؛

بلا زیندانیکی هه‌لکه‌نین بو کاکه مهمی، هیچ کهس نه‌زانی. به مانگیکی زیندانیان ته‌مام کرد. «۶۷. «میر گوتی: کورینه، ئیمه چ بکه‌ین؛ ولاتیکم هه‌یه ئیتاعه‌تیم ناکهن، خه‌رجم ناده‌نی. گوتیان: قوربان، چ ده‌فه‌رمووی وا ده‌که‌ین. میر گوتی: مه‌سله‌حه‌ته ئه‌نگۆ بچن، کاکه مهمی بو من به‌جی بیلن. به‌ته‌نی ئه‌من عاجز ده‌بم.» ۶۸. «گوتیان: به‌لی؛ ته‌داره‌کمان بو بگره؛ له‌شکرمان بو وه‌ده‌رخه. یان سه‌ری خوومان داده‌نیین یان به‌جاریکی مال و تالانت بو دینین.» ۶۹. له‌پاشان میر زیندین و به‌کر کاکه مه‌میان خسته‌ زیندان. ۷۰. «تازییه‌کی کاکه مهمی بوو؛ ئه‌گه‌ر زانی کاکه مه‌میان ده‌ زیندانی هاویشت، چوو ده‌رکی یایه‌ زینی. هه‌موو رۆژی نانیان ده‌دا به‌ تووتکه‌ تازییه‌که‌ی، قه‌پی پیدا ده‌کرد هه‌لیده‌گرت، ده‌یبرد بو کاکه مه‌می ده‌ زیندانی داویشت. هه‌تا چل شه‌وی هه‌ر وا بوو.» ۷۱. «رۆژیکی مزگینیان هینا، له‌شکر هاته‌وه. یایه‌ زین گوتی: ئه‌و له‌شکر هاته‌وه، ئه‌و تووتکه‌ تازییه‌ بو و لاواز بوو؛ جا ئه‌من چ بکه‌م له‌ خه‌جاله‌تی کاکه مه‌می؟ نانیان ئاوپته‌ به‌ری، قه‌پی پیدا کرد، هه‌لی‌گرت و بردی. یایه‌ زین بوخۆی وه‌دوووی که‌وت. تووتک گه‌بییه‌ سه‌ر زیندانی بوی به‌رداوه. ئه‌گه‌ر یایه‌ زین چوو، ته‌ماشای کرد، پپی زانی، ئه‌وه‌ زیندانه، کاکه مه‌م ده‌ویداوه. میر مه‌م ده‌لی: ئه‌ی خو‌لا، به‌ره‌حه‌تی تو‌م شوکرانه/ ئه‌من نه‌مزانی له‌ شاری جزیری به‌کر و شه‌یتانه/ زولفی خو‌ت بکه‌ ته‌ناف، بزانه‌ ده‌رم‌نایه‌نی له‌ زیندانی.» ۷۲. «یایه‌ زین ده‌لی: قه‌ره‌تازدین ئاگاهه‌ت کوانی؟/ چل شه‌وه‌ جه‌می ده‌گه‌ل جه‌می سه‌گانه‌ له‌ زیندانی.» ۷۳. «ئینجا ئه‌و چوار شی‌ره [قه‌ره‌تازدین، چه‌کو، عرفو، به‌نگین] به‌ گریان ده‌هاتنه‌ خواری له‌ کو‌لانی/ هه‌موویان ده‌هاتن، ده‌گه‌ینه‌ سه‌ر زیندانی/ ئینجا یایه‌ زین که‌زیی خو‌ی به‌عالمه‌ کرد ئاوپتیه‌ زیندانی/ کاکه مه‌م ئاوپتیه‌ ئه‌ستۆ و بنه‌نگلی خو‌ی؛ ده‌ستیان کرد به‌ هه‌لکیشانی.» ۷۴. «کاکه مه‌م ده‌لی: پپیان بلی‌ گه‌ردنم ئازاد بکه‌ن؛ ده‌وله‌ت زیاد و مالی ئاوا/ له‌ توو دیدار ئاخه‌رت بووم، له‌ ئاه‌ی دایک و بابم مه‌خسوودم نه‌بوو ته‌واوه/ به‌ره‌حه‌تی خو‌لای میوان ده‌هاتنه‌ سه‌ر کاکه مه‌می بو گیان کیشانی.» ۷۵. «یایه‌ زین، ئه‌گه‌ر وا ده‌زانی، ده‌ست ده‌کا به‌ چه‌مبه‌ر و گریان / عرفو، چه‌کو و قه‌ره‌تازدین ده‌ست ده‌که‌ن به‌ گریان.» ۷۶. «میر زیندین هه‌لده‌ستا ده‌هاته‌ کن ئه‌وان له‌ دیوانی/ ئه‌ویش وه‌ک ئه‌وان ده‌س ده‌کا به‌ گریان/ ئه‌من نه‌مزانیوه‌ کوری براهیم پادشایه‌ هاتۆته‌ ئیره‌ کانه.»

***

۷۷. [به‌نگینه] «ئه‌سپ و تازی ده‌خمی ده‌نا بو یه‌مه‌نی گه‌راوه.» ۷۸. «براهیم پادشا وه‌ده‌رکه‌وت، ده‌لی: به‌نگین، کاکه مه‌م چی لی‌ هات و چی لی‌ قه‌وماوه؟» ۷۹. «ده‌لی: براهیم پادشا به‌ قوربانت بم! ده‌ردیکی گه‌بییه، ئه‌مر حه‌قی به‌جی هیناوه.» ۸۰. «براهیم

پادشا ده لئی: به‌نگینه چ ده‌که‌ی له منی بی کور و فه‌قیری/ چ بکه‌م له یه‌مه‌نی‌را چلۆن بگه‌مه شاری جزیری؟» ۸۱-۸۲. «دایکی مه‌می، ئە‌گه‌ر وا ده‌زانی، له‌شکر و قۆشه‌نی ده‌نگ داوه/ هه‌ر به‌و شه‌وه‌ی ئالای هه‌لکرد، به‌یداغی راکیشاوه/ به‌نگین بانگ له‌سه‌ر بانگی لی‌ده‌دا، بۆ شاری جزیری گه‌راوه.»

***

۸۳. «یا‌یه‌ زین به‌ گریانی چوو هه‌ر قه‌بران. ده‌لئی: خولایه‌ به‌ غه‌یره‌ز ئە‌توو که‌س نییه‌ بمینی/ ئە‌من چیدیکه‌م بۆ مه‌جووزاتان نه‌ژینی/ ئە‌من به‌ کیلی کاکه‌ مه‌مه‌وه‌ بمیرینی/ خولایه‌، ئە‌توو که‌ریمی، قادری/ میوانی خولای دی، رۆحی له‌ یا‌یه‌ زینی وه‌رده‌گری.» ۸۴. «میر به‌ به‌کری فه‌رموو: برۆ، قه‌بری بۆ هه‌لکه‌نن. هه‌رجیکی پاچیان لی‌دابوو به‌روو له‌ هه‌یچ کوئی هه‌لنه‌که‌نرا؛ له‌ کن کاکه‌ مه‌می نه‌بی. یا‌یه‌ زینیان ته‌سلیم کرد. دایانیۆشی گوتیان: یا‌للا برۆینه‌وه‌. شه‌قژن له‌ قه‌بری کاکه‌ مه‌م و یا‌یه‌ زینی هات. به‌کر گوتی: ئا‌حا! ده‌ست هه‌لناگرن، ئە‌وا له‌ قه‌بریش چوونه‌ پالی یه‌ک/ خوشکی قه‌عه‌بی توو له‌ قیامه‌تیش ده‌س له‌ خه‌لقی هه‌لناگری.» ۸۵. «میر گوتی: هه‌موو کاریکی پی کردم، ده‌نجا بیکوژن.» ۸۶. «به‌کر خۆی ئاویته‌ نیوانی قه‌بری کاکه‌ مه‌م و یا‌یه‌ زینی. خوینی به‌کری له‌ نیوانی قه‌بری کاکه‌ مه‌م و یا‌یه‌ زینی که‌وت، ئیستا بوو به‌ زی له‌وئ شین بوو.» ۸۷. [به‌نگینه] «رووی ده‌ ماله‌ به‌کری کرد؛ هه‌رچی گه‌یه‌یه‌ سه‌ری بری، سینگه‌ی هه‌لیناوه‌. رووی ده‌ ماله‌ میر زیندینی کرد، قه‌تی یه‌ک خه‌لا نه‌بوو، یه‌کی نه‌ماوه‌ هه‌تا به‌ جاریکی ئاساریان براوه‌.» ۸۸. «جا خاتوون ئە‌ستی کوینی ده‌به‌ر خۆی کرد، چوو له‌ پیش براهیم پادشای راوه‌ستاوه‌،/ ده‌لئی: پادشا، مه‌م و زین چوون، ئاساری ماله‌ بابم براوه‌. براهیم پادشا ده‌ستی ده‌ستۆی خاتوون ئە‌ستی کرد، گوتی: ئە‌توو کچی منی، ئە‌تووم له‌ جیی کاکه‌ مه‌می رۆناوه‌. جزیر به‌ قه‌ره‌تاژدینی ته‌سلیم کرا.» ۸۹. «گه‌رانه‌وه‌ به‌ دواوه‌. / براهیم پادشا له‌ هه‌سه‌رتان کویری بوون هه‌رتک چاوه‌. / دوازه‌ مانگ و بیست و چوار رۆژان له‌شکریان هه‌یناوه‌ به‌ دواوه‌» ۹۰. «داخل به‌ شاری یه‌مه‌نی ده‌بوو، هه‌موو که‌س خۆی ده‌ قوری ناوه‌.» ۹۱. «به‌نگینی کرد به‌ کوری خۆی و به‌سه‌ر شاری یه‌مه‌نیی داناوه‌.»

۴-۲- مؤرفۆلۆژی یان شیکاریی دارشته‌ناسانه‌ی به‌یتی مه‌م و زین

له‌م به‌شه‌دا، پیکهاته‌ی دارشته‌ناسانه‌ی به‌یتی مه‌م و زین پیشکەش ده‌کریت. له‌ خشته‌ی خواره‌وه‌، ئە‌و ئە‌رکانه‌ی له‌ به‌شی پیشوو‌دا به‌ ژماره‌ دیاری کران، به‌ پیی نیشانه‌ی تاییه‌ت به‌ خۆیان پیشان ده‌درین. دوا‌یه‌، دۆخی ده‌ستپیک، بزاقه‌کان و که‌سایه‌تیگه‌لی جیبه‌جیکاری ئە‌رکه‌کان و

هه‌ندی هیمانی تایبته ده‌خرینه پیش چاو. ئینجا پیکهاته‌ی ده‌ستنیشان کراوی به‌یته‌که شروقه ده‌کریت. شیاوی وتنه ئەم خشته‌یه هیمانه سه‌رخانییه‌کانی وه‌ک وه‌سفی که‌س و شوپین و شته‌کان، وت‌ووژ و پالنه‌ر و ئامانجه‌کانی ئەنجام‌دانی ئەو ئەرکانه له‌خۆ ناگریت.

خشته‌ی ژماره ۲: پیکهاته‌ی داریشته‌ناسانه‌ی بهیتی «مهم و زین»

ژماره	نیشانه‌ی ئەرک	ژماره	نیشانه‌ی ئەرک	ژماره	نیشانه‌ی ئەرک	ژماره	نیشانه‌ی ئەرک
۱	γ	۲۴	ζ	۴۷	A/η	۷۰	F
۲	δ	۲۵	ε	۴۸	θ^{neg}	۷۱	ζ
۳	ε	۲۶	ζ	۴۹	K	۷۲	B
۴	ζ	۲۷	$\uparrow$	۵۰	J	۷۳	Rs
۵	γ	۲۸	δ^*	۵۱	H	۷۴	A
۶	δ	۲۹	$*^2$	۵۲	I	۷۵	$*^2$
۷	δ	۳۰	D	۵۳	H/η	۷۶	$*^4$
۸	G	۳۱	E	۵۴	I/θ^{neg}	۷۷	$\downarrow$
۹	ε	۳۲	G	۵۵	H/η	۷۸	ε
۱۰	ζ	۳۳	ε	۵۶	I^{neg}/θ	۷۹	ζ
۱۱	J	۳۴	G/ζ	۵۷	Rs	۸۰	B
۱۲	*	۳۵	ε	۵۸	$*^2$	۸۱	C
۱۳	G	۳۶	ζ/γ	۵۹	η/H	۸۲	$\uparrow$
۱۴	a	۳۷	δ	۶۰	θ/I	۸۳	$*^2$
۱۵	B	۳۸	A	۶۱	K	۸۴	A
۱۶	γ	۳۹	ε	۶۲	Pr	۸۵	U
۱۷	δ	۴۰	ζ^{neg}	۶۳	Rs	۸۶	A
۱۸	ζ	۴۱	η	۶۴	Pr/A	۸۷	U
۱۹	γ^*	۴۲	θ	۶۵	Rs^{neg}	۸۸	U^{neg}
۲۰	δ^*	۴۳	A	۶۶	A	۸۹	$\downarrow$
۲۱	γ^*	۴۴	η	۶۷	η	۹۰	$*^2$
۲۲	C	۴۵	θ	۶۸	θ	۹۱	W
۲۳	ε	۴۶	E^{neg}	۶۹	A		

<p>۱. نه‌بوونی مندالی کور ۲. له‌دایک‌بوونی پالنه‌وانه‌کان به هۆی سیوی ئەفسووناوییه‌وه ۳. ناساندنی ولات، ناو و پینگه‌ی پالنه‌وانه‌کان و مالباتیان (مهم، کوری براهیم پادشای یه‌مهن و به‌نگینه، کوری وه‌زیر)</p>	<p>دۆخی ده‌ستپیک</p>
--	----------------------

<p>بزاقی یه کهم: ۱. پالّهوان: مه‌م ۲. کچه‌میر یان که‌سی مه‌به‌ست: زین ۳. به‌خشنده: خوا و وه‌یسه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی ۴. یارمه‌تیده‌ر: به‌نگینه، قه‌ره‌تاژدین، خاتوون هستی، خوا، وه‌یسه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی، چه‌کو، عرفو، تاژییه‌که‌ی مه‌م ۵. تاوانکار: به‌کر و میر زیندین (شیاوی باسه، ده‌وری مه‌له‌ک ریحان، کچی به‌کر، به‌جوانی روون نییه؛ له لایه‌که‌وه وه‌کوو یارمه‌تیده‌ری زین خویا ده‌بیت و له لایه‌کی تره‌وه ده‌که‌ویته به‌ره‌ی تاوانکارانه‌وه؛ به‌لام له کوتاییدا هه‌ر وه‌ک تاوانکار مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا ده‌کریت.)</p> <p>بزاقی دووه‌م: ۱. پالّهوان: به‌نگینه ۲. به‌رێکه‌ر: دایک و باوکی مه‌م ۳. تاوانکار: به‌کر و میر زیندین</p>	<p>ناقاری چالاکیی که‌سایه‌تییه‌کان</p>
<p>۱ = به‌لینی و په‌یمان ۲ = دعا ۳ = شبنگیچی ۴ = په‌شیمانی</p>	<p>هه‌ندی هیمانی جیاواز له پی‌روه‌که‌ی پراپ</p>
<p>نیشانه‌ی ئەستیره (*) = ئەم نیشانه‌یه له پی‌روه‌ی پراپدا نییه و به‌مه‌به‌ستی نیشان‌دانی هیمانی تایه‌ت و جیاواز که‌لکی لێ وه‌رگیراوه. Neg / Negetive = ئەرکیک که‌جیبه‌جی نه‌بووه، یان پی‌چه‌وانه‌که‌ی جیبه‌جی کراره.</p>	<p>روون کردنه‌وه</p>

به پێی ئەو زانیاریانەی سهره‌وه، به‌یتی مه‌م و زین له دوو بزاق پیکهاتوو و به‌م پێیه، دوو پالّه‌وانیشی هه‌یه، که بریتین له مه‌م و به‌نگینه. پیکهاتهی ئەم گیرانه‌وه‌یه به‌م چه‌شنه‌یه که له پاش وه‌سفی دۆخی ده‌ستپیک، پالّه‌وانی سهره‌کی (مه‌م) و هاو‌رێکه‌ی (به‌نگینه) هه‌ر له مندالییه‌وه و له ژێرخانی‌کدا نراونه‌ته‌به‌ر خویندن و رۆژی رووناکیان لێ قه‌ده‌غه کراره. کاتی‌ک پالّه‌وان به‌وه‌ی ده‌زانیت، سهره‌رای ناره‌زایه‌تی باوکی (براهیم پادشای یه‌مه‌ن)، ده‌ست له خویندن هه‌لده‌گریت. شه‌ویک سی‌ پهری، کچه‌میر (زین) له جزیره‌وه ده‌گوازنه‌وه بو کۆشکی پالّه‌وان. پالّه‌وان و کچه‌میر ئەنگوستیله‌کانیان ده‌گۆرنه‌وه و به‌لینی وه‌فاداری ده‌ده‌ن. پاش ئەوه‌ی په‌رییه‌کان کچه‌میر ده‌به‌نه‌وه، پالّه‌وان، بریار ده‌دات به‌ دوایدا بچیت و پارانه‌وه‌ی دایک و باوک و فیلی وه‌زیران ناتوانن پاشگه‌زی بکه‌نه‌وه. به‌ یاریده و رینوینی به‌خشنده و یارمه‌تیده‌ران (وه‌یسه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی، خوا، به‌نگینه، جووتیار و گازرکاری راسپێردراوی کچه‌میر) ده‌گاته جزیر و له مالی یارمه‌تیده‌رانی دیکه‌یدا (خاتوون ئەستی و قه‌ره‌تاژدین) ده‌گیرسێته‌وه. تاوانکاری سهره‌کی (به‌کر)، ژنان هان ده‌دات به‌ پالّه‌وان بلین کچه‌میر گول بووه و له شار ده‌رکراوه. دوا‌ی چه‌ند رۆژ پالّه‌وان ده‌بیته‌ میوانی میری جزیر (میر زیندین) و ئەویش خوشکی خۆی (زین)

پیشکەشی پالەوان دەکات، بەلام لێی قبوول ناکات. کچه میر که سه‌ری له‌م کاره سورماوه، به‌دزییه‌وه خۆی ده‌گه‌یینیته لای و راستیی رووداوه که‌یان بو‌ ئاشکرا ده‌بیت. پالەوان جارێکی تر بانگه‌یشتی کۆشکی میری ده‌کریت. له‌گه‌ل میر ده‌که‌وینته به‌ربه‌ره‌کانی (کایه‌ی ته‌خته‌نهرده‌) و چهند جار لێی ده‌باته‌وه. به‌پیلانی تاوانکار و له‌کاتی به‌ربه‌ره‌کانی دووه‌مدا (به‌نده‌ه‌نگوتن و‌گورانی) پالەوان نه‌یینی نیوان خۆی و خوشکی میر ده‌درکینیت، به‌لام به‌یاریده‌ی یارمه‌تیده‌ر (قه‌ره‌تاژدین) رزگاری ده‌بیت. له‌دریژه‌ی به‌یته‌که‌دا، مه‌م و زین ده‌ست به‌دوعا ده‌که‌ن، به‌لکوو باران به‌باریت و میر به‌مه‌به‌ستی راو، له‌کۆشک ده‌رکه‌وینت. به‌خشنده (خوا) داخوازه‌که‌یان جیبه‌جی ده‌کات. هه‌موو ده‌ست و پێوه‌ندی میر، جگه‌ له‌تاوانکار، ده‌چن بو‌ راو. پالەوانیش به‌بیانوی نه‌خۆشی، ره‌گه‌لیان ناکه‌وینت. به‌م فیله‌، تاوانکاران فریو ده‌ده‌ن و ده‌چنه‌ژوانی. تاوانکار که‌ به‌م که‌ین و به‌ینه‌ ده‌زانیت، میر ئاگادار ده‌کاته‌وه، به‌لام ئه‌م جارەش پالەوان به‌هۆی یارمه‌تیده‌رانیه‌وه ده‌رباز ده‌بیت. دوا‌یی میر به‌بیانوی وه‌رگرتنی باج، هاو‌ریانی پالەوان ره‌وانه‌ی دووره‌ولات ده‌کات و پالەوان ده‌خاته‌ زیندان. ئاژه‌لی یارمه‌تیده‌ر (تاژییه‌که‌ی مه‌م) هه‌موو روژێک پارچه‌ نانێک ده‌بات و بو‌ی ده‌هاوینته‌ چالی زیندانه‌وه. دوا‌ی ماوه‌یه‌ک، کچه‌میر و هاو‌ریان به‌کاره‌ساته‌که‌ ده‌زانن، به‌لام پالەوان له‌به‌ر لاوازی و جه‌زبه‌ی زیندان ده‌مریت و به‌م جو‌ره‌ به‌ره‌ی تاوانکاران سه‌رده‌که‌ون. کچه‌میر ئه‌وه‌نده‌ له‌سه‌ر گو‌ری خو‌شه‌ویسته‌که‌ی داده‌نیشیت و شینی بو‌ ده‌گیریت و داوا‌ی مه‌رگ له‌به‌خشنده (خوا) ده‌کات تا ده‌مریت. پیاوانی میر هه‌رچی هه‌ول ده‌ده‌ن له‌هیچ کو‌ی جگه‌ له‌ته‌نیشته‌مه‌م، گو‌ریان بو‌هه‌لناکه‌ندریت و به‌ناچار هه‌ر له‌وێ ده‌یینژن. دوا‌ی ناشتنی، ده‌نگی شه‌قژن له‌گو‌ره‌که‌یانه‌وه هه‌لده‌ستیت و تاوانکار له‌ئیره‌ی پیکه‌یشتنی دووباره‌یان، ده‌لێت: «ئه‌ها ئه‌وه له‌ویش ده‌ست له‌یه‌کتر هه‌لناگرن». میر، که‌ له‌کرده‌وه‌ی خۆی په‌شیمان بووه‌ته‌وه، فه‌رمانی کوشتنی ده‌رده‌کات. تاوانکار خۆی ده‌خاته‌سه‌ر گو‌ری دلداران و له‌شوینی خوینته‌که‌یه‌وه درکێک ده‌رویت و به‌م چه‌شنه‌ دیسانه‌وه لیکیان داده‌بریت. پاشان پالەوانی بزاقی دووه‌م (به‌نگینه) به‌داخوازی به‌ریکه‌ران (باوک و دایکی مه‌م) به‌له‌شکرێکه‌وه هه‌لده‌کوینته‌ سه‌ر جزیر و تۆله‌یان ده‌کاته‌وه. له‌کو‌تاییدا، ده‌سه‌لاتی جزیر به‌یارمه‌تیده‌ری پالەوانی سه‌ره‌کی (قه‌ره‌تاژدین) ده‌به‌خشریت و پالەوانی بزاقی دووه‌میش ده‌بیتته‌ پادشای یه‌مه‌ن.

۵- به‌راوردی نیوان به‌یتی مه‌م و زین و چیرۆکی ئه‌فسووناوی کوردی

به‌راوردی نیوان پیکهاته و هیمانه‌بنه‌ماییه‌کانی به‌یتی مه‌م و زین و چیرۆکی ئه‌فسووناوی کوردی پیشان ده‌دات که، سه‌ره‌رای جیاوازی ژانر، له‌باری پیکهاته‌وه نزیکیی زۆر له‌نیوانیاندا هه‌یه.

هه‌ندی جیاوازییش ده‌بیریت که گرنگترینیان چاره‌نووسی پال‌هوانی سه‌ره‌کیی گپرانه‌وه‌که‌یه. له لایه‌کی دیکه‌وه، به‌راوردی مؤتیف و هیمانه سه‌رخانییه‌کان، هه‌بوونی هه‌ندیک خالی جیاواز و هه‌روه‌ها هه‌وبه‌ش ده‌رده‌خه‌ن، که له درپژه‌ی باسه‌که‌دا شروقه‌یان ده‌که‌ین.

۵-۱- خاله‌هاوبه‌شه‌کان

هه‌روه‌ها که ئامازه‌مان پیدایا، پیکهاته و بربره‌ی به‌یتی به‌باس زور له چیرۆکی ئەفسووناوی نزیکه. دۆخی ده‌ستپیککی مه‌م و زین هیچ جیاوازییه‌کی له‌گه‌ل چیرۆکه‌ جادووویه‌کاندا نییه. له‌ رووی دارشته‌ی ئه‌رکه‌کانیشه‌وه، له‌ کۆی سی و یه‌ک ئه‌رکی ده‌ستنیشان‌کراوی پراپ، بیست و سێ نمونه‌یان له‌ مه‌م و زین دا ده‌بیریت. بۆ‌روون‌بوونه‌وه‌ی ئه‌م مژاره و به‌مه‌به‌ستی پیشان‌دانی خاله‌هاوبه‌شه‌ بنه‌ماییه‌کانی مه‌م و زین و چیرۆکی ئەفسووناوی کوردی، سه‌رنجتان بۆ پیکهاته‌ی مۆرفۆلۆژیکی چیرۆکی ئەفسووناوی کوردی راده‌کیشین:

له‌م چیرۆکه‌کاندا که‌مایه‌سی یان تاوانکارییه‌ک پال‌هوان دپنپته‌مه‌یدان و له‌ پاش‌گه‌یشتنی به‌خشنده، ئامیر یان یارمه‌تیده‌ریکی ئەفسووناوی وه‌رده‌گریت و به‌هۆیه‌وه‌ به‌سه‌ر تاوانکاراندا زال ده‌بیته؛ کیشه‌کان چاره‌سه‌ر ده‌کات و که‌مایه‌سییه‌کان قه‌ره‌بوو ده‌کاته‌وه. له‌ هه‌ندیک چیرۆکه‌دا له‌ پاش سه‌رکه‌وتنی پال‌هوان، هه‌لاتن و راوه‌دوونان رووده‌دات. پال‌هوان دوا‌ی تپه‌راندنی ئه‌م ئه‌رکانه‌ به‌ نه‌ناسراوی بۆ نیشتمانه‌که‌ی خۆی ده‌گه‌رپته‌وه، یان رپی ده‌که‌ویته‌ ولاتیکی دیکه و له‌وی به‌ ئه‌نجام‌دانی کاریکی دژوار، که له‌ لایه‌ن پادشا یان که‌که‌یه‌وه‌ دیاری کراوه، لیوه‌شاهیه‌ی و پال‌هوانیتی خۆی ده‌سه‌لمیته‌ت و به‌م چه‌شنه‌ تاوانکار یان زری‌پال‌هوان رسوا ده‌کات. له‌ کۆتاییدا پاش سزادانی تاوانکار، له‌ زۆریه‌ی چیرۆکه‌کاندا پال‌هوان ده‌بیته‌ پادشا و له‌گه‌ل کچ یان کچانیکدا زه‌ماوه‌ند ده‌کات که زیاتر شازاده یان په‌ریزاده‌ن. هه‌ندی جاریش پال‌هوان به‌ شیوه‌ییکی تر خه‌لات ده‌کریت (ئیبیراهیمی و پارسا، ۱۳۹۵: ۳۳).

خاله‌هه‌قپاره‌کانی دیکه، بیجگه‌ له‌ هیمانه پیکهاته‌یه‌یه‌کان که له‌ سه‌روه‌ه‌ باس کران، ئه‌مانه‌ن:

- ۱- سێ‌پات‌بوونه‌وه‌ی رووداوه‌کان، که له‌ مۆرکه‌کانی ئەفسانه و ئوستوریه‌یه؛
- ۲- ئاماده‌بوونی شه‌ش که‌سایه‌تی تپیککی پال‌هوان، که‌چه‌میر، یارمه‌تیده‌ر، تاوانکار، به‌خشنده و به‌رپکه‌ر، وه‌ک چۆن له‌ چیرۆکی ئەفسووناویشدا هه‌ن؛
- ۳- هه‌بوونی مؤتیف و رووداوی ئەفسووناوی و ده‌رئاسایی، وه‌ک گوێزرانه‌وه‌ی زین له‌ رپی ئاسمانه‌وه‌ و به‌هۆی په‌رییه‌کانه‌وه، له‌دایک‌بوونی پال‌هوان به‌ سیحری سێو، شین‌بوونی درک له‌ خوینی به‌کر، یارمه‌تی‌دانی پال‌هوان له‌ لایه‌ن ئاژه‌لانه‌وه (لپه‌ده‌ تاژییه‌که‌ی مه‌م)، هه‌لنه‌که‌نرانی گۆر بۆ زین، ده‌نگی شه‌قزنی نیو‌گۆری مه‌م و زین؛

۴- رینوینیی پیای ریډین سپی، که لهم بهیته دا وهیسه لقه رهنی ماهیده شتیبه و له ئه فسانه ی کوردیدا زیاتر خزی زینده یه؛

۵- ئه وینی پالنه وان بو کچیک له وار و ولاتیکی دووردا و گهران بو دوزینه وهی، که له ئه فسانه و هماسه دا زور رهنگ ده داته وه. نایدنلوو له وتاریکدا، سه باره ت به ریوره سمی هاوسه رگری له ئه ده بی هماسی ئیراندا، ئه م مؤتیفه ی وه ک یه کیک له مؤتیفه گرنه گه کانی گپرانه وه هماسیبه کان ناودیر کردوه (۱۳۸۷: ۹).

۶- هه ولی پاشگه زکردنه وه ی پالنه وان، که یه کیک له ریکاره کان ترساندن پالنه وان به شیوه ی به جی هیشتن و گه رانه وه ی سپا و سه ربازه کان بو ولات به پیی فه رمان و راویژی پادشا و وه زیر؛

۷- رهنگ دانه وه ی چه ندره ی ژماره ی سی و هفت و چل؛

۸- کوشکی له زیر و زیو چی کراو، که له ئه فسانه دا زور دوویات ده بیته وه؛

۹- ره وتی تاکه پیلایی گپرانه وه که و به دوی یه کداهاتنی رووداوه کان به پیی کاتی روودانیان؛

۱۰- وه سفی شوین و که سایه تیبه کان به شیوه ی ساده و گشتی و وه کیه ک؛

۱۱- دهرنه که وتنی پرسى نیشتمانی و نه ته وه یی و ئامازه ی گریډراو به م پرسه وه، وه ک چون له چیرۆکی فولکلوریشدا وه هایه. ئه مه له کاتیکدا یه که له مه م وزین-ی ئه حمده ی خانى دا ئه م بابه ته به روونی رهنگی داوه ته وه. ته نانه ت له «مه مئ ئالان» یشدا ئامازه ی له م چه شنه ده بییریت (ئاسلان، ۲۰۱۵: ۱۰۱).

۵-۲- خاله جیاوازه کان

بهیت و چیرۆکی ئه فسووناوی، ئه گه رچی هه ر کامیان سه ر به چه شنیک له ئه ده بی زا ره کین و له رووی فورم و شیوازی فه گپرانه وه جیاوازن؛ به لام بیجگه له م جیاوازیبه به رچاوانه، له نیوان بهیته به رباس و ئه م چه شنه چیرۆکانه دا هه ندیک جیاوازیی دیکه ش هه ن که گرنه گترینیان له م خالانه ی خواره وه دا کورت ده کهینه وه:

۱- چاره نووسی پالنه وان: جیاوازیه کی به رچاوی مه م وزین له گه ل چیرۆکی ئه فسووناویدا سه رنه که وتنی پالنه وانى سه ره کی، واته مه مه، که مردنی خو ی و زین-ی لی ده که ویتته وه. سه رنه که وتنی پالنه وان له چیرۆکی ئه فسووناویدا زور به ده گمه ن روو ده دات. پالنه وانى ئه م چیرۆکانه له کوتایی گه شت و گه رانه کهیدا کو سپ و له مپه ره کانی سه ر ریگای لاده بات و به سه ر تاوانکاراندا سه رده که ویت و به ئامانجه که ی ده گات.

۲- شینگیری: شینگیری له بهیتی مه‌م و زین و گیرانه‌وهی هاوشیوه‌دا هیمانیکی به‌چاو و بالکیشه و ده‌توانین به ئه‌رکیکی تایبه‌تی دابننن؛ بۆ نمونه، شینگیری دایکی مه‌م و هه‌روه‌ها زین بۆ مه‌رگی مه‌م. نمونه‌ی هاوشیوه‌ی ئه‌م هیمانه له چیرۆکی ئه‌فسووناویدا، داوای یارمه‌تی کردنی قوربانیه له پالّه‌وان.

۳- دوعا: ره‌نگ‌دانه‌وه‌ی ئه‌م هیمانه ئایینییه له مه‌م و زین‌دا گه‌لێک به‌رچاوه و پارانه‌وه له خوا و پیاوانی، زۆر جار جیی چۆلی به‌خشنده‌ی چیرۆکه ئه‌فسووناوییه‌کان پر ده‌کاته‌وه؛ بۆ نمونه، دوعای مه‌م و به‌نگینه بۆ دۆزینه‌وه‌ی ریگای جزیر، یان پارانه‌وه‌ی زین بۆ گیان-کیشانی، هه‌روه‌ها دوعای مه‌م و زین بۆ بارینی باران و چوونی میر بۆ راو. له چیرۆکی ئه‌فسووناویدا ئه‌رکی هه‌لس‌وکه‌وت و کاردانه‌وه‌ی پالّه‌وان یان دیداری له‌گه‌ل به‌خشنده ده‌بیته هۆی وه‌ده‌ست‌هینانی ئامیری ئه‌فسووناوی یان رینوینی پیویست بۆ سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر تاوانکاردا؛ که‌چی لیره‌دا دوعا و پارانه‌وه جیی ئه‌م ئه‌رکه‌ی گرتوه‌ته‌وه.

۴- به‌لینی و په‌یمان: به‌لینی دان له‌م به‌یته‌دا گرنگی زۆری پیدراوه و ده‌کریت به‌ ئه‌رکیکی سه‌ربه‌خۆ دابنریت؛ بۆ نمونه، به‌لینی وه‌فاداری له‌ نیوان مه‌م و زین و هه‌روه‌ها مه‌م و به‌نگینه‌دا. نمونه‌ی نزیک له‌ به‌لینی دان له‌ چیرۆکی ئه‌فسووناویدا، ئه‌رکی نیشان‌کردنه که به‌ هۆیه‌وه، داوایی پالّه‌وان و که‌چه‌میر یه‌کتر ده‌ناسنه‌وه. هه‌روه‌ها ده‌توانین له‌گه‌ل ئه‌رکی هه‌لس‌وکه‌وت و کاردانه‌وه‌ی پالّه‌وان بۆ وه‌رگرتنی یارمه‌تیده‌ری جادوویی به‌راوردی بکه‌ین، که لیره‌دا پیچه‌وانه‌که‌ی رووده‌دات و مه‌م به‌ کاری هه‌له‌ی به‌خشینی به‌نگینه به‌ میر زیندین، یارمه‌تیده‌ره‌که‌ی له‌ ده‌ست ده‌چیت و پاشان کیشه‌ی بۆ چی ده‌بیته.

۵- په‌شیمانی: له‌ کاتی مردنی مه‌مدا، میر زیندین له‌ کرده‌وه‌کانی په‌شیمان ده‌بیته‌وه. ئه‌گه‌رچی میر زیندین له‌ به‌یته‌که‌دا وه‌ک ئالیکاری تاوانکاری سه‌ره‌کیی ده‌رکه‌وتوه، به‌لام له‌ راستیدا گیرۆده‌ی پیلانه‌کانی به‌ کر بوو و زمانچه‌وری و فیله‌بازی ئه‌و له‌ خشته‌ی بردبوو. ۶- ره‌نگ‌دانه‌وه‌ی به‌رچاوی دیالۆگ و مۆنۆلۆگ: له‌م به‌یته‌دا، له‌چاو چیرۆکی جادوویی، دیالۆگ و مۆنۆلۆگ زۆره. له‌ چیرۆکی ئه‌فسووناویدا که‌متر به‌ره‌ورووی ئه‌م شیوه‌ گیرانه‌وه‌یه ده‌بیته‌وه و فه‌گیر که‌متر هه‌لی خۆن‌اندن به‌ که‌سایه‌تییه‌کان ده‌دات.

۷- نه‌بوونی تاوانکاری ده‌رئاسایی: ئه‌گه‌رچی له‌ هه‌ر هه‌موو چیرۆکه ئه‌فسووناوییه‌کاندا تاوانکار و دژه‌پالّه‌وانی ده‌رئاسایی نابنریت، به‌لام له‌ زۆربه‌یاندا دیو، ئه‌ژدیها، جادووگه‌ر یان ده‌عبای له‌م شیوه‌یه‌ بوونیان هه‌یه؛ که‌چی له‌ به‌یتی به‌رباسدا بوونه‌وری وه‌ها نابنریت.

۸- نه‌بوونی بویه‌ری ده‌رئاسایی له‌ به‌شی سه‌ره‌کیی گیرانه‌وه‌که‌دا: داوای ئه‌وه‌ی مه‌م ده‌گاته شاری جزیر و هه‌تا ئه‌و کاته‌ی زین به‌ هۆی تاژییه‌که‌ی مه‌مه‌وه ده‌زانیت زیندانی کراوه، هیچ

رووداویکی سهیر و سهمه ره و ئه فسووناوی نابینین، و له راستیدا بهردهنگ له گه‌ل به سه رهاتی راسته قینهی دوو ئه وینداری ئاساییدا به ره روویه.

۹- مملانیی پالّه وان و تاوانکار: له خاله بالكیشه کانی بهیتی مههم وزین، مملانی له شیوهی کایه‌ی تهخته نهرد و ههروه‌ها به ره به کانی له ریگه‌ی بهندیژی و شه‌ره گۆرانی له ناڤه‌ری مههم و میردایه. له لایه کی دیکه وه، له بزاقی دووهمدا پالّه وانی چیرۆک (به‌نگینه) به مه‌به‌ستی تۆله‌سه‌ندنه وه به سپایه‌که وه ریی جزیر ده‌گریته‌به‌ر؛ که چی ئه‌مه جیاواز له چیرۆکی ئه‌فسووناوییه و زیاتر له حه‌ماسه ده‌چیت. له چیرۆکی ئه‌فسووناویدا پالّه وان هه‌موو کاریک به تاقی ته‌نیا و به یارمه‌تی یارمه‌تیده‌رانی ده‌رئاسایی ئه‌نجام ده‌دات؛ که چی لی‌ره‌دا به‌نگینه به سپایه‌کی فراوانه وه هیرش ده‌کاته سه‌ر تاوانکاران و له ناویان ده‌بات.

۹- ئه‌نجام

ئه‌نجامی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه نیشانی دا پیره‌وی قلادیمیر پراپ له زۆر رووه‌وه له گه‌ل به‌یتی مههم و زین دا ته‌بایه. به‌لام، سی هیمانی پیکهاته‌یی «شینگی‌ری»، «به‌لینی» و «دوعا» زی ده‌بینریت که ئه‌گه‌رچی هاوشیوه‌یی و نزیکیان له گه‌ل ئه‌رکه دیاری کراوه‌کانی پراپدا هه‌یه، به‌لام به سه‌رنج-دان به چه‌ند پاته‌بوون و ده‌وری به‌رچاو و گرنگیان له پیشقه‌چوونی گێرانه‌وه‌که‌دا، ده‌کریت وه‌ک ئه‌رکه‌گه‌لی سه‌ربه‌خۆ و تاییه‌تی به‌یت و هه‌روه‌ها گێرانه‌وه‌ی ویکچووی وه‌ک چیرۆکه‌شیر له‌به‌رچاو بگێردین.

پیکهاته‌ی سه‌ره‌کی به‌یتی مههم و زین به‌م جو‌ریه:

دۆخی ده‌ستپیک: براهیم پادشا خه‌ریکه پیر ده‌بی و کوری نییه؛ بۆیه، له گه‌ل وه‌زیره‌که‌ی ریی مالی خوا ده‌گرته‌به‌ر، به‌لام له ریگادا وه‌یسه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی ده‌یانگه‌رینیته‌وه و دوو سیویان پی ده‌به‌خشیت و مههم و به‌نگینه به هۆی ئه‌و دوو سیوه‌وه له دایک ده‌بن. له‌م به‌شه‌دا، ژ بلی له‌دایک‌بوونی ده‌رئاساییانه‌ی پالّه‌وانه‌کان، ئاماژه بو ناو، ولات و پینگه‌ی پالّه‌وانه‌کانیش کراوه.

ئاقارین چالاکی که‌سایه‌تییه‌کان: له حه‌فت ئاقاری دیاری کراوی پراپ، له‌م به‌یته‌دا شه‌ش ئاقاری چالاکی ده‌بینریت که ئه‌م که‌سایه‌تییه‌کانه‌ تییاندا ده‌ور ده‌گێرن: مههم و به‌نگینه، وه‌ک پالّه‌وان (به‌نگینه له بزاقی دووهمدا)؛ زین، وه‌ک کچه‌میر یان که‌سی مه‌به‌ست؛ قه‌ره‌تاژدین، به‌نگینه، خاتوون ئه‌ستی، خوا و وه‌یسه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی، چه‌کو، عرفو و هه‌روه‌ها تاژییه‌که‌ی مههم وه‌ک یارمه‌تیده‌ر؛ به‌کر و میر زیندین، وه‌ک تاوانکار؛ خوا و وه‌یس-ئه‌لقه‌ره‌نی ماهیده‌شتی، وه‌ک به‌خشنده؛ براهیم پادشا و دایکی مههم، وه‌ک به‌ریکه‌ر.

بزاق و ئه‌رک: له سی و یه‌ک ئه‌رکی ده‌ستنیشان کراوی پراپ، بیست و سی نموونه‌یان له بهیتی مه‌م و زین‌دا ده‌بینریت. ئه‌م به‌یته له دوو بزاق پیکهاتووو و دارشته‌ی ئه‌رکه سه‌ره‌کییه‌کانی بزاقی یه‌که‌م ئاوو‌هایه که که‌مایه‌سییه‌ک (لیکدا‌برانی مه‌م و زین) ده‌بیته هو‌ی ئه‌وه‌ی پال‌هوان ولاتی خو‌ی جی‌به‌یلیت و به‌دوای که‌سی مه‌به‌ست، واته‌ زین، بکه‌و‌یت. له در‌پژه‌دا، به‌رینو‌ینی به‌خشنده و به‌یاریده‌ی یارمه‌تیده‌ران به‌سه‌ر کۆسپ و له‌مپه‌ره‌کاندا سه‌رده‌که‌و‌یت و به‌دیداری زین شاد ده‌بیته‌وه. به‌لام له‌به‌ر گیره‌شیو‌ینی و شو‌فاری تاوانکار، واته‌ به‌کر و پاش مملانیی چه‌ندپاته‌ی به‌ره‌ی پال‌هوان و به‌ره‌ی تاوانکار، لایه‌نی شه‌ر و خراپه سه‌ر ده‌که‌و‌یت و بزاقی یه‌که‌م به‌گیان له‌ده‌ست‌دانی پال‌هوان و که‌چه‌میر کۆتایی دیت. له بزاقی دووه‌مدا، که‌ بزاقیکی کورته، پال‌هوانی چیرۆک به‌نگینه‌یه و براهیم پادشا و دایکی مه‌م به‌رپکه‌رن. پال‌هوان به‌داخوازی به‌رپکه‌ران و به‌مه‌به‌ستی تۆله‌سه‌ندنه‌وه، له‌گه‌ل سپایه‌کدا رپی جزیر ده‌گریتته به‌ر. پیش‌گه‌یشتنی به‌نگینه، تاوانکاری سه‌ره‌کی، به‌کر، به‌فرمانی میر زیندین ده‌کوژریت. پال‌هوان و سپا‌که‌ی ده‌چه‌نیو شاری جزیر و میر زیندین و لایه‌نگرانی و هه‌روه‌ها مال‌باتی به‌کر ته‌فروتوونا ده‌که‌ن. پاشان براهیم پادشا به‌پی داخوازی خاتوون ئه‌ستی ده‌ست له‌کوشتو‌پر هه‌لده‌گریت و ده‌سه‌لاتی جزیر ده‌به‌خشیت به‌قه‌ره‌تاژدین. براهیم پادشا که‌ له‌به‌ر گریان و کۆفان چاوانی له‌ده‌ست داوه، له‌گه‌رانه‌وه‌دا بو‌ی مه‌من به‌نگینه‌وه‌ک جی‌گره‌وه‌ی خو‌ی هه‌لده‌بژیریت. به‌م چه‌شنه، به‌یته‌که‌ به‌پادشایه‌تی پال‌هوانی بزاقی دووه‌م کۆتایی دیت.

له‌به‌شی دووه‌می لیکۆلینه‌وه‌که‌دا، به‌مه‌به‌ستی ده‌رخستنی لایه‌نه‌هاوبه‌ش و جیاوازه‌کانی به‌یتی به‌رباس و چیرۆکی ئه‌فسووناوی، وه‌ه‌ک دوو چه‌شنی لیک‌جودای ئه‌ده‌بی زاره‌کی، ئه‌م دوو شیوه‌گیرانه‌وه‌یه له‌رووی پیکهاته‌ی مؤرفۆلۆژیکه‌وه و هه‌روه‌ها به‌سه‌رنج‌دان به‌مۆتیف و هی‌مانه‌گرنه‌کانی دیکه‌ی چیکه‌ری ئه‌فسانه، به‌راورد کران. له‌ئه‌نجامی ئه‌م هه‌وله‌دا هه‌ندیک خالی هه‌قپار و جیاواز ده‌ستنیشان کران که‌گرنه‌ترینیان بریتین له‌ئه‌مانه‌ی خواره‌وه.

خاله‌هاوبه‌شه‌گرنه‌کان: ۱. پیکهاته‌ی تا‌را‌ده‌یه‌کی زۆر هاوشیوه؛ ۲. وه‌که‌ه‌فی دۆخی ده‌ستپیک؛ ۳. هه‌بوونی بیست و سی ئه‌رکی هاوبه‌ش؛ ۴. ئاماده‌بوونی هه‌ندیک مۆتیف و تابه‌تمه‌ندیی ئه‌فسانه له‌به‌یتی مه‌م و زین‌دا وه‌کوو سی‌پات‌بوونه‌وه‌ی رووداوه‌کان، دووباره‌بوونه‌وه‌ی ژماره‌گه‌لی سی و چه‌فت و چل، روودانی بویه‌ری ده‌رئاسایی، کۆشک و خانووی له‌زیر و زیو، و هه‌روه‌ها رینو‌ینی کابرایه‌کی ردین‌سپی؛ ۵. گرنه‌ی نه‌دان به‌پرسی

نه ته وهی و دهرنه کهوتنی هیچ ئاماژه و هیمانیکی پیوه ندیدار بهم پرسه وه؛ ۶. گیرانه وهی ساکار و تاکهیللی؛ ۷. وه سف کردنی یه کده ست و وه کیه کی که س و شت و رووداوه کان.

جیاوازیه سه رنج راکیشه کان: ۱. چاره نووسی پالنه وانى بزاقى یه کهم و که سی دلخوازی؛ ۲. ره ننگ دانه وهی بهرچاوی هه ندیک هیمانی وه کوو شینگیری، به لینی دان، دوعا و پارانه وه له خوا و ده ست و پیوه ندی؛ ۳. نه بوونی بویه ر و بوونه وهی دهرئاسایی له به شی ناوه ندی و سه ره کیبى چیرۆکه که دا؛ ۴. مملانی نیوان به ره ی پالنه وان و به ره ی تاوانکار له شیوه ی کایه ی ته خته نه رد و شه ره گورانی ههروه ها هیرش کردنی پالنه وانى بزاقى دووهم به سپایه که وه؛ ئەمه له کاتیکدایه که له چیرۆکی جادوویدا هیرشی به کۆمه ل نابینریت و پالنه وان و چه ند یارمه تیده ریک هه موو کاره کان تیده په رینن. ئەم تایه تمه ندیبه له هماسه ی نزیك ده خاته وه؛ ۴. فره ی دیالۆگ و مۆنۆلۆگ به به راورد له گه ل چیرۆکی ئەفسووناویدا.

به گشتی، ئەنجامی ئەم لیکۆلینه وه یه دهری ده خات بهیتی مههم و زین و چیرۆکه ئەفسووناویبه کان له رووی پیکهاته و هیمانه ژیرخانیه کان وه زۆر لیک ده چن. به لام له رووی مۆتيف و هیمانه سه رخانیه کان وه، سه ره رای هه بوونی هه ندیک هیمانی هاوشیوه، جیاوازی بهرچاویش له نیوانیاندا ده بینریت. خالیکی سه رنج راکیش، نه بوون یان ده گمه ن بوونی مۆتيف و تایه تمه ندیبه کانى ئەفسانه یه له به شی سه ره کی و ناوه ندی به یته که دا؛ که چی به پیچه وان وه، ده ستپیک و کۆتایی ده فه که گه لیک تایه تمه ندیبه ئەفسانه یان له خو گرتوه. له راستیدا به رده نگ له به شی ناوه ندیدا به ره ورووی جوړیک سه ربورده ی واقعی ده بیته وه و ده کارین بیژین بهیتی مههم و زین به سه رهاتیکى راسته قینه ی دلداریه که به ئەفسانه دهوره دراوه و به بویه ری دهرئاسایی داپۆشراوه؛ واته، راستیه که له دووتوی ئەفسانه دا.

سه‌رچاوه‌کان

ئه‌لف. کوردی

حجازی، محمەد (٢٠١٢). *شوناسی ئۆلی و فەلسەفەیی نەتەووی کورد*. سلیمانی: بەرپۆه‌بەریتی چاپ و بلاوکردنەوه.

حەبیبی، هادی (٢٠١٢). ئۆستووڕە لە خویندەووی بەیتی مەم و زین‌دا. *رامان*، ژ. ١٨٣ (گەلاوێژ)، ل. ٧٥-٨١.

مان، ئۆسکار (١٣٩٠). *توحنەیی موزەفەراییە*. پیشەکی و ساغ‌کردنەووی مامۆستا هێمن. مەهاباد: سەیدیان، چاپی سییەم.

مەحموودزادە، رەهەبەر (١٣٨١). *پیکهاتەیی بەیتی کوردی*. ورمی: سەلاحەدین ئەیووبی.

Alî Salim, Goran. (2017). *Rengdana Folkorê di Destana Mem u Zîn ya Ehmedê Xanî da*. Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Wan, Enstîtuya Zimanên Zindî, Şaxa Makezanista Ziman u Çanda Kurdî.

Aslan, Remziye. (2015). "Berawirdkariye Destana Memê Alan u Mem u Zîna Ehmedê Xanî". *Internatioonal Journal of Kurdish Studyo*. V. 1, Issue 2 (Jan), rr. 86-101.

Çeliksaş, Sami. (2018). *Tîpolojiya Lehengê Kurd li Çarçoveya Nêrînên Joseph Campbell- Bî Mînakên Rustemê Zal u Memê Alan*. Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artuklu, Enstîtuya Zimanên Zindî, Şaxa Makezanista Ziman u Çanda Kurdî.

Jameel Mohammad, Hawkar. (2017). *Binyadî Gêrranewe le Dastanê Mem u Zîn î Oscar Mann u 'Memê Alan'ê Ebdurrehîm Rehmî Hekarî (Lêkolîneweyekî Berawirdkarîye)*. Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Bîngol, Enstîtuya Zimanên Zindî, Şaxa Makezanista Ziman u Edebiyata Kurdî.

Tarduş, İbrahim. (2018). "Taybetiyên lehengên Tradîsyonel di Vegotina Kurdî de". *The Journal of Mesopotamian Studies (JMS)*. V. 3, Issue 1 (Jan), rr. 57-76.

بی. فارسی

آیدنلو، سجاد (۱۳۸۷). «چند بنمایه‌ی مهم ازدواج در ادب حماسی ایران». مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره‌ی ۱۶۰، صص ۱-۲۴.

ابراهیمی مظهر (۱۳۹۴). ریخت‌شناسی قصه‌های پریان در زبان کردی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه کردستان، دانشکده‌ی زبان و ادبیات، گروه زبان و ادبیات فارسی، سنندج.

ابراهیمی، مظهر و سید احمد پارسا (۱۳۹۵). «ریخت‌شناسی قصه‌های پریان در زبان کردی». نقد ادبی، سال ۹، شماره‌ی ۳۵ (پاییز)، صص ۵۲-۷.

ایگلتن، تری (۱۳۶۸). پیش‌درآمدی بر نظریه‌ی ادبی. ترجمه‌ی عباس مخبر. تهران: نشر مرکز. پراپ، ولادیمیر (۱۳۷۱). ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان. ترجمه‌ی فریدون بدره‌ای. تهران: توس.

--- (۱۳۸۶). ریخت‌شناسی قصه‌های پریان. ترجمه‌ی فریدون بدره‌ای. تهران: توس، چاپ دوم. سلدن، رامان و پیتر ویدوسون (۱۳۸۴). راهنمای نظریه‌ی ادبی معاصر. ترجمه‌ی عباس مخبر. تهران: طرح نو، چاپ سوم.

مارزلف، اولریش (۱۳۹۱). طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی. ترجمه‌ی کیکاووس جهانداری. تهران: سروش، چاپ سوم.